

KRES.

Leposloven in znanstven list.

Leto II.

V Celoveč, 1. oktobra 1882.

Štev. 10.

Na Slemenih.

Povest. Spisal Anton Koder.

I.

Dež je lil ves večer. Slabo jesensko vreme je že trajalo nekaj dnij zapored. In v takovej noči je korakal na Gorjancih, tako imenovanej severozahodnej gorenjskej strani, kakih petdeset let star možak. Tmina in pa ozka s koreninami in peskom preplavljena gorska pot delala mu je mnogo preglavice. Zapored je postajal. Še le ko zagleda v daljavi luč na Slemenih, v eno nadstropje zidanej kmetskej hiši, pospeši korake.

Prišedši do samotnega poslopja, mora tri pote z železnim kladivom, ki visi na durih, trkati, predno čuje v veži hripav ženski glas: „Peter, ali si ti? Sveta pomagalka, zakaj te ni bilo k večerji? In v takovem vremenu kolovratiš po svetu!“

Trenotek pozneje se odsloni zapah. Možak prestopi brez pozdrava prag. Zaradi tega povzdigne stara dekla Mreta prižgano tresko in posveti prišlec v obraz. „Ježež, Oglar!“ vzklikne v tem hipu čudéč se, da jej treska odpade.

„Ali se vračam prezgodaj?“ pravi možak in koraka na ravnost v družinsko sobo na desno.

„Oh, zakaj pa nisi nič poročil, in tudi župan, ki je bil minoli pondeljek na semnji v mestu, ni vedel, da se vrneš tako nenadoma.“ govori v zadregi ženica in prišlec nasproti k mizi prisede.

„To je nenadoma! Dve leti v hudimanolih krempljih kakor razbojnik tičati, zaradi jezikov po nedolžnem dom in posestvo v nemar puščati!“ odgovori možak in glavo v dlan podpre.

Zdaj še le si upa dekla Mreta natančneje ogledati svojega gospodarja na Slemenih in zapazi, da so mu lasje osiveli, da mu je lice blede in vpadeno, da to ni več nekdanji krepek in ponosen Oglar izmed najpremožnejših vse okolice, temveč slaboten starec. „Sveta devica!“ vzdihne zatorej skrivaje, in svetla solza jej kane na predpasnik.

„Zdihovanje ne pomaga nič! Po drugem potu hočem pokazati jezikom, da me niso ugonobili, kakor so me hoteli, da sem še gospodar na Slemenih, in poravnati hočem, kar je zamujenega. Gospoda sama, sicer malo prida, obžalovala je, da mi ne more povrniti krivic dveh dolgih let v težkeji ječi. Le 'okoliščine, da je prenočil pred dvajsetimi leti isti tujec pod mojo streho, da je izginol brez sluha, pustil mi enoletnega otroka, denarjev pa nič, akoravno je bajè vse svoje premoženje pri sebi nosil, in pa da sem si odslej pomogel v gospodarstvu, sezida si novo poslopje, to je krivo moje nesreče.“

Tako je govoril Oglar in urnih korakov meril sobo. Po dolgem molku še le vpraša staro dekle: „Kje je Peter? Pričakovala si ga nocój? Prida ni, ki ostaja z doma. A zdaj bode drugače. Velik račun imam tudi z njim.“

„O ne huduj se! Ni mu zameriti. Tvoja in tudi njegova sramota, še bolj pa tako nenadna smrt materina zmešala mu je skoro glavo. V srce se mi smili prej tako veseli mladenec. A zdaj niti v družčino ni mogel, saj veš! Domá jok in nered, pri sosedih sumničenje. Kje si naj išče razvedrenja kot v kupi vina?“

Oglar ne odgovori ničesar. Dekla je zadela najbolj občutljivo struno njegovega srca. Zdivjal bi, ko se spomni, da nima več žene, blage žene, katero je zapustil zdravo, a sramota in gorjé jo je zakopalo v zgodnji grob. Vse se še poravna, a kdo mu priklíče gospodinjo nazaj?

Skrivaje potegne Oglar pri deklinih besedah z dlanjo po očeh, kakor da bi si utrtnol solzo, ne omeni dalje sina in reče z mehkim glasom: „Videti hočem, kako in kaj.“

„In še nekaj teži v zadnjem času Petra,“ pristavi zopet Mreta vidéč ginenega gospodarja ter nadaljuje v njegovo obrambo: „Spomladi mora v vojake. Upal ni, da se oprosti, ker je sin tako nesrečnega očeta. Povrh pa, o ubogi revež, dozdeva se mi, da se je pregloboko zagledal v Milano. In v resnici lep par bi bil lahko to; in če je tebi povšeči, bode vse dobro in prav.“

„Milana!“ vzklikne Oglar pri teh besedah, kakor da bi ga bil gad ujedel. Kvišku skoči, s pestjo ob mizo udari, da se kozarec vode na njej, prevrne, in pravi: „Molči mi o tem imenu. V mislih mi ni bilo več, da redim v hiši dekle istega tujca, vir mojega gorjá. In ona naj mi gospodari na Slemenih? Oglar naj se ne imenujem več, če ne spi ona nocój zadnjo noč pod mojo streho!“

Mreta se prestraši teh besed. Petra je nekdanj pestovala, z njegovo ranjko materjo je prišla na Slemenene. Prirastel jej je nekako na sree dobro besedo je hotela govoriti zá-nj, a zdaj vidi, da je zastonj. Molčé odide torej v zgornjo sobo spat in ondi pomoli klečé pred podobo matere božje sedem žalostij še precej očenašev za srečo in blagoslov na Slemenih.

Oglar pa je še le proti jutru zadremal v pritličnej sobi. Le dveletno oddaljenje iz rojstne hiše je ozopalo, kakor se je prepričal prvo noč, mir, ki je vladal v njej ves čas, kar se vé on spominjati.

II.

Oglar je vstal drugo jutro že pred solnčnim vzhodom. Vse je še na Slemenih spalo, ko je hodil on od shrambe do shrambe, od kašče do kravjega in konjskega hleva in nasprotno. Vedeti je hotel, kako se je gospodarilo, koliko izpremenilo, odkar je trpel on po nedolžnem.

Če sodimo po tem, kako je pogosto postajal, govoril polglasno sam seboj in z desnico posegal v svoje osivele lase, rečemo lahko, da ni bil zadovoljen s svojim starim domovjem. Čutil je, da se je potujil sam, da se mu je potujilo gospodarstvo. Ko je hodil po dvorišči, plašila se ga je kurecina, pričakujoča pred vežo svoje gospodinje; celó nekdanji njegov ljubljenelec, Sultan, priklenen pred kaščo, pozdravil ga je najprvo s sovražnim hripavim glasom, a potem, spoznavši svojega gospoda, z otožnim eviljenjem, kakor da bi ga pomiloval zaradi njegove izpremembe. Zaspan konjski hlapec pa, pomolivši zaradi Sultanovega lajanja zaspano glavo iz svislij, zaprl je urno lino, misléč, da vidi le strašilo Oglarjevo, in se je prekrizal kakor pred samim peklenščekom.

Poslednje je Oglarja užalilo.

Dve uri pozneje je sedel pri mizi v pritličnej sobi pri zajutreku. Ko izpije kaka dva pota zapored polno kupo brinjevca, pravi nasproti sedečemu sinu Petru: „Že v prvem pogledu sem se prepričal, da je gospodaril na Slemenih dve leti nov gospodar. Plot za kaščo je podrt, streha na kravjem hlevu kaže gola rebra, gnojišče ni urejeno po mojej navadi, in konja, prej čila in spreminjasta, nista poznati več. Povém ti danes prvi dan in vselej, da sem zdaj zopet jaz gospodar. Poznaš me in véš, kaj hočem in kaj ne, sicer —.“

Visokorasten, krepek mladeneč upre pri zadnjih besedah, razžaljen, da pozdravlja oče z očitanjem edinega sina, svoje črno okó izpod pokrivala, na katerem se ziblje dolgo petelinovo peró, v svojega roditelja in pravi: „Oče, tudi jaz véim, da ni pri nas vse, kakor bi biti moglo. A praviti sam nočem, koliko sem delal in se trudil in skrbel, da pridobim denar za cesarske može v vašej pravdi. Dà težko sem bobna rešil domovanje; kajti Prelesnik, poznate ga, me je hudimanoovo pestil in stiskal.“

„Prelesnik!“ ponavlja Oglar iznenadjen. „Dà posodil mi je v resnici nekaj stotakov, ko sem zidal hišo, a dal mi je častno besedo, da jih ne terja nikdar, da ostanejo zavarovani na prvem mestu, in zdaj —!“

„Zdaj,“ poprime zopet mladeneč besedo, „trudi se, kakor sem prepričan, da nas uniči popolnoma. Naše sramote je on že tako največ kriv.“

„Jaz mu nisem storil žalega. Ponosen je in časti zahteva, ker je župan, ker nekaj na pisanje ume in tudi po nemško jezik maje. A varuje naj se me! Oglar se ga ne ustraši. Plačam mu, če gre tudi zadnji rep iz hleva, potem pa —“ govori Oglar razjarjen. Zdajci vstane izza omizja in ponosno s širokimi koraki sobo meri.

„Ali pa poplačaš ti očetove dolgove, ti, ki se ženiš bajè in imaš že bogato nevesto izbrano?“ nadaljuje potém, stopivši pred sina in opazujóč ga s strupenim smehljanjem.

„In ko bi se, ali je ženitev greh? Kazalo bi mi ne bilo drugega, ko bi bil ostal še dalje sam na Slemenih; zdaj pa mi ni potreba,“ odgovori sin nekako iznenadjen, da omenja oče o tem.

„Torej sem ti zdaj na poti? Nepovoljno sem se ti vrnil, to vém! Sicer bi brez ovire deklinó mojega nesrečnega spomina in nesreče v gnezdo izvabil, iz kterega je prokletstvo tvojega starega očeta prepodilo. A zdaj ne bode moke iz tvojega nepremišljenega znanja. Le poglej me, dokler miga tá-le moj mezinec, ne bode mi gospodinjilo ime na Slemenih, ktero moram preklinjati vse svoje življenje.“

Sin zarudi in zbledi zopet, kakor stena. Kdo je povedal očetu, da ljubi Milano, zapuščeno hčer istega tujca, s ktero je odrastel kakor z lastno sestro. Storiti ni mogel tega nihče drug kot župan Prelesnik, kajti nerazumljivo se jej dobrika zadnji čas in jo vabi v službo. — Kdo ga umeje? Štiridesetleten možak in enoindvajsetletno dekle! Sicer bi mislil, da mu je povšeči, da jo hoče preslepiti z zapeljivim imenom: „Vaška županja“.

„Oče, takovih besed ne zaslužim,“ pravi sin potém in pristavi: „Milana je poštena, najboljša deklica. Ko bi ne bilo nje na Slemenih, ne bili bi vi več našli domovja tú. In to je najino plačilo za dveletni trud? — Da je hči nepoznanega očeta, ni kriva sama. Vaša dolžnost je, ker ste jo izredili, skrbeti tudi dalje za njo. In če ni volja vas, — jaz je nikdar zapustil ne bodem.“

„Nesramno seme!“ vzklikne oče razjarjen. „Ti si upaš nasprotovati meni, ti zagovarjaš, kar preklinja tvoj roditelj, — ti hočeš brez mojega dovoljenja nadaljevati pregrešno zvezo — z nezakonskim, morda celó nekrščenim dekletom, ti —!“

Jeze trepetajóč ne more dalje. V nepopisljivej strasti dvigne pest nad nepokornim sinom in hoče zamahnoti. A pri tej priči plane kvišku sin in kriči kakor zblaznel: „Pregrešna zveza! Oče, kdo vam je rekel to? Oče, Bog naj mi odpusti! Gorjé mu, kdor si upa omadeževati deklinó ime!“

Pri teh besedah odrine očeta, ki mu bledéč stoji nasproti, in hoče zapustiti sobo. A zmotil se je, upor svojega roditelja je preslabo cenil. S krepko roko odpahne Oglar duri in kriči: „Pojdi, le pojdi in ne vračaj

se več! Zadnjo noč si spal pod mojo streho. Še danes ti sledi nehvaležna deklina.“

Poslednjih besed ni sin več čul. Razoglav in urnih korakov je prestopil prag in dvorišče, podrl plot za njim in izginol v gošči za poslopjem.

Prepir je priklical rejenko Milano, plavolasko, nežno razvito deklico. Na vso sapo prihiti iz kuhinje, in zagledavši razjarjenega gospodarja, obstoji, kakor okamenela, na pragu in pravi trepetaje: „Oče, kaj vam je? Prosim vas, odpustite Petru, če vas je žalil. Sam ljubi Bog zna, nekako izgubljen je zadnji čas in kakor brez uma.“

Boječa deklica osupne srditega Oglarja. Pomiriti se skuša in pravi z njemu nenavadno mehkim glasom: „Tebi odpuščam. Ti si neizkušeno dekle. On naj bi imel pamet in vedel bi naj, da je vajina neumna ljubezen nič in zopet nič in da ničesar iz nje ne bode. Zatorej tudi tebi povém, da si ga izbij iz glave, ako se ti je vsedel v njo. Gospodar sem jaz in le jaz na Slemenih, in gospodinja ne moreš biti ti nikdar, saj vés, kako je! Sklenol sem molčati tebi nasproti o tvojej minolosti, a zdaj sem prisiljen razkriti jo.“

Pri teh besedah ukaže prinesiti polič vina. In ko ga Milana s solzami v očeh postavi na mizo, pokaže jej sedež sebi nasproti.

„Stara si zdaj ravno enoindvajset let, torej me lahko umeš; poslušaj in ubogaj! Še v plenicah si bila skoro, ko je prišel v zimskejši noči tujec, bajè tvoj oče pod mojo streho in prosil prenočišča in za nekaj dnij počitka. Sprejel sem ga, kajti tedaj niso takovi popotni ljudje bili nenavadni. Ondi daleč na Ogorskem nekje se je uprla gospoda zoper našega cesarja, in mislil sem si, da je bil tudi ta tujec eden takih. Pomagaj mu; videti je, da ima denar, pomore ti lahko iz stiske, če hoče. In ostal je pri meni. Tebe je utešila ranjka mati, očeta pa sem skril jaz v zgornjo sobo in skrbel zá-nj. Z nikomur ni občeval ves čas kot z menoj in z županom Prelesnikom doli v vasi, tedanjim mojim prijateljem. Neko jutro se ne vrne več v mojo hišo. Jaz mislim, da ga je zasledila cesarska oblast. Moj prijatelj pa, ki si je od istega časa vidno opomogel v svojem zadolženem gospodarstvu in tudi meni posodil nekaj stotakov, naznanil je bajè pred dvema letoma sodnji, da sem sumljiv jaz — umora svojega gosta. Zakaj je hotel uničiti in osramotiti mojo hišo, ne vém, jaz mu nisem nikdar žalega storil. Zgodba poslednjih dveh let ti je znana. Zblaznel bi, če pomislim, koliko sem trpel v tem času. In moje gospodarstvo, izročeno toliko časa neizkušenim rokam, visi le še na niti. Takov pogled mi zledeni vsak trenotek srce, in potém še čujem o tvojem znanju z mojim edinim sinom —.“

Pri teh besedah ne more dalje. Enako okamenelej Niobi poslušala je

Milana Oglarjeve besede. Še le ko preneha, zavé se; curek solz se jej vlije izpod rok, s kterima je zakrivala lice.

„Dobro véš,“ pristavi zopet črez nekoliko gospodar, „da ne moreš ostati več pri nas. Kazali bi sicer ljudje za menój in dejali: „Nekaj mora biti resnice v sumničenji, sicer bi se iznebil deklina, ki mu je prinesla nesrečo v hišo.“

„Jaz grem, ljubi oče. Prepričana sem, da ste trpeli po nedolžnem toliko zaradi mene, — in jaz vam ničesar povrnóti ne morem! Le zadnjo prošnjo še imam. Odpustite Petru, da se je spozabil in da mi je bil prijaznejši od drugih ljudij. Najboljši mladenec je, — in očetove ljubezni vreden.“

„O tem ne govoriva dalje, to razsodim bolje sam,“ pristavi zopet Oglar resnejše. Tudi ne terjam, da greš že danes od nas. Nekaj dnij imaš časa, da si službo preskrbiš, a potém, kakor sem rekel.“

Izgovorivši odide gospodar iz sobe na prosto.

III.

Po dolgem času se je prikazala isto noč zopet luna izmed oblakov. In ko je potihnolo vse na Slemenih, ozrla se je v podstrešno sobico na južnej strani, kakor da bi hotela vasovati pri mladej Milani. A našla je slabo družčino nocój. Milana je sedela opravljena na postelji, akoravno je odbilo že polnoči. Spati ni mogla. Le mislila je, mnogo mislila in ničesar. Zjutraj zgodaj hoče oditi, — kam, to zna ljubi Bog, ki jej ni dal domú in svojih, kakor drugim otrokom. Zdajci jo predrami trkanje na okno, in v mesečini spozna Petra stoječega na skladnici drv.

„Odpri mi še enkrat, Milana!“ čuje se šepetanje.

Trenotek poznejé se oddrzne oknice, in vasovalec nadaljuje: „Ne zameri, Milana, da te motim v poznej uri, saj je zadnjikrat. Daleč sem bil že na potu, a kakor skala mi je ležala misel na prsih, da se od tebe niti poslovil nisem in — vendar bila si mi nekđaj vse — in ostaneš mi tudi v bodoče, če se morda tudi ne vđiva nikdar več. Ti se lahko utolažiš, v meni malo izgubiš. Dejali so mi celó v oddaljenej krčmi, da pogleduje za teboj župan Prelesnik, premožen mož v primeri z menojo beračem, kterega je vrgel lastni oče iz hiše.“

Izgovorivši nasloni mladenec lice v dlan, kajti luna, ktere si ravno nocój ni želel, posvetila je v okno in posrebrila dve debeli solzi, ki ste mu zabliščali v očesu.

„Peter,“ vzdihne deklica, „ti me krivo sodiš. Vso noč sem sedela tú na postelji in čakala onega, kar me še veže na gorsko domovje. — Jutre, ko posije solnce, sem že Bog zna kje globoko v dolini. Ti še ne véš, kdo sem in da nimam pravice ostajati dalje tú. Iskat grem domú in očeta, kterega nisem nikdar poznala.“

„Torej je res, kar sem čul včeraj zjutraj? Tudi ti moraš proč in zaradi mene? Poslednje mi dene najhujše, Ravno prav, pa skupaj greva,“ povzame zopet nekako pogumnejše mladeneč. A kakor da bi se bil ustrašil poslednjega stavka, pristavi urno: „O skupaj ne smeva iti — nikdar več. A vendar, povej mi resnico, ali smem verjeti ljudém, ki pravijo, da si skrivna županova nevesta?“

„Stori, kar hočeš, če me moreš soditi po ljudskeji sodbi,“ odvrne otožno Milana. „Da me je dve nedelji zapored od maše po poljskem potu pospremil, ko si z doma bil, to vé vsakdo. Vabil me je celó na dom, ponujal mi je lepo službo, dragocen dar mi je hotel stisniti v roke, a pustila sem ga pasti na travo in napeljala sem govor na navadne stvari. Razljutilo ga je poslednje. Tvoje osebe je omenjal, o vojakihi je govoril, o nesrečnem očetu. A jaz ga nisem poslušala. Na križem potu ob kapeli zavila sem na cesto in se ga odkrižala. Povedati ti nisem upala poslednjega poprej. Ti si prevroče krvi, a boljše je naposled vendar, da zveš od mene kot od opravljivih ljudi.“

„Tako, sanjalo se mi je že več nočij zapored o takovej dogodbi. In sanje moje me niso goljufale nikdar! Mene utakneta župan in oče v vojake, in ti se polagoma udáš. Kakor amen v očenaši, tako konča novejšnji večer — najino ljubezen.“

Po teh besedah hoče skočiti molé raz skladnice, a deklica ga ulovi z obema rokama za desnico in pravi: „Poslušaj še enkrat! Razven tebe, ki se mi umikaš zdaj, imam le še edin drag spomin na svetu, in to je svetinja, ktero nosim na vratu, odkar se zavedam. Podoba moje ranjke matere je neki v njej, in tudi to sem dobila le v polovici, nekaj se je je odkrušilo in izgubilo že prej. — Na! to ti dam, vzemi jo v spomin in za pričo, da govorim resnico in da ne bodem ljubila nikogar več na svetu razven tebe.“

„Res da mi jo daš?“ vpraša mladeneč nekako vesel in ogleduje radovedno v svetlo ploščo vloženo in s steklom zavarovano podobo lepe mlade žene v čudno tujej opravi.

„Ne, imej jo!“ pravi potém. „Tvoja mati je. Koliko bi dal, ko bi jaz takovo sliko svoje ranjke matere našel!“

„Ne, vzemi jo in hrani jo na prsih, kakor sem jo hranila jaz — in če se vidiva morda črez dolgo kdaj, vrnoti mi jo moraš v znamenje, da si mi ohranil tudi prijateljski spomin.“

„To pa!“ vzklikne mladeneč. „Če tako sodiš, hranim jo rad, nikdar ne pride od mojega života, kakor ne tvoja podoba iz mojega srca.“

Iz takega pogovora ju zdrami težka stopinja od ceste sém. Peter pozna svojega očeta, ki se ves vinjen še le zdaj vrača iz vasi. Umakniti se mu mora, videti ga ne sme roditelj.

„Jaz grem, Milana. Skušal bodem, da dobim službo v gorah pri oglariji; tja mi poročaj, če moreš, ko dobiš novo domovje, ako ne, poiščem te sam!“

IV.

Drugo jutro je bilo na Slemenih vse izpremenjeno. Stara Mreta je hodila z objokanimi očmi po kuhinji. Oglarja, ki je sedel zaspanega in čmerikavega obraza s podprto glavo v spodnji sobi, pa ni hotela ogovarjati. In poslednjemu se je naposled tudi samemu dolgočasilo. Sina ni videl od prejšnjega jutra in Mretino tožbo je čul mimogredé, da tudi Milane ni več. Puško vzame torej raz stene, pokliče Sultana in odide v goščo. Oglar ni bil lovec nikdar. Strelno orožje je imel le zaradi varnosti na samotnem posestvu. A danes, nič ne dé, razvedriti se mora in ne prša, kdo ima pravico loviti, kdo ne.

A nesrečo je imel že prvi pot. Komaj stopi v gozd, pride mu že nasproti lovec, njemu najneprijetnejši človek, župan Prelesnik. Izognoti se ga hoče, a prepozno je; videl ga je in bojazljivosti kazati noče.

„Oho, Oglar, zdaj imaš lepo priložnost loviti; družino si razpodil na vse svetovne strani in dela — si se odvadil bajè,“ ogovori župan vsiljenega lovea in pristavi: „Pokaži mi svojo puško, jako mi je povšeči!“

„Tebi bi naj svoje orožje dajal? Poznati bi ga hotel, ki bi zahteval to,“ odgovori Oglar jezen, da ga tako sovražno napade človek, ki je kriv njegove nesreče.

Marsikoga drugega bi bile oplašile v strasti govorjene besede Oglarjeve, — a močnemu, visokorastenemu, pol gosposki oblečenemu Prelesniku so izvabile zaničljiv posmeh.

„Kaznovati bi te moral zaradi nesramne pedrznosti in zapreti, kakor zasluži lovski tat,“ odgovori porogljivo župan in meri jeze bledečega Oglarja.

„Da sem lovski tat, da je prokletstvo v mojej hiši, kriv si le ti, ki si pripeljal tujega človeka pod mojo streho,“ vzklikne zdajci Oglar, pristopi tesno k nasprotniku ter upre svoje oko v njegovo.

Prelesnik se zgane, kakor da bi ga bil prebodel strupen pogled. Z nekako tresočim glasom in pomirjen pristavi zdaj: „Silil ti nisem tujega gospoda. Čemú si ga sprejel? Videli so ga naposled pri tebi, torej ni moglo priti drugače.“

Pri zadnjih s ponižnostjo in nekakim fantalinskim strahom izgovorjenih besedah rodi se nenadoma in prvič velikanska misel v Oglarjejevi glavi. Strast pa mu kakor nalašč dá pogum, da jo izreče: „Priatelj, kaj pa bi bilo, ko bi ga bili videli pri tebi zadnji pot? — Govori, pri tebi in nikjer drugje!“

Župan izpremeni drugič barvo in vzklikne: „Nesramnež, ustrelim te na mestu, če še kdaj izrečeš tako sumničenje.“

Izgovorivši dvigne puško. A pri tej priči ga zgrabijo kakor klešče železne pesti Oglarjeve, ki mu izvijejo orožje ter ga poderó v boji na tla. Še le ko se vije kakor gad pod njegovimi koleni, odjenja Oglar rekóč: „Zahvali se, da te ne splačam, kakor zaslužiš! Po svojo puško pa k meni na dom pridi! Razbiti bi jo moral na tvojej glavi, a ohranim si jo v spomin na junaškega župana, ki se straši, kakor vidim, nekdanjih spominov.“

Prelesnik ne odgovori ničesar. Po stranskej poti se izgubi v gozdu, kakor da bi on bil lovski tat, Oglar pa ponosen gospod vsej divjačini.

Čudéč se zre Oglar za svojim nasprotnikom in ko se hoče vrniti z nepričakovanim plenom, zagleda na tleh županovo listnico. Potisne jo v svoj brezrokavnik, misléč si, zdaj je prisiljen, da me obišče.

Solnce je stalo isto jutro že precej visoko, a župan se ne vrne domú, kakor je bil sklenol poprej. Jezen je in sramuje se brez puške v vas, torej se napoti v oddaljeno selo. Med pôtem pa pogreši svojo listnico. Neprijetno mu je to, ne zaradi novecv, mala svota je bila shranjena v njej, a nekaj dragih listin je notri. Premišljuje ali bi se vrnil ali ne, pride do gozdne kapele na razpotji in ondi zagleda rejenko Milano raz Slemen.

„Ali greš na daljno božjo pot, da si z blagom obložena?“ ogovori prišlec deklico, ki ga ni čula prej. Deklico vso osupneno oblije pri teh besedah rudečica, a vendar premišljeno odgovori: „V bližnjo vas grem danes, nekaj opravlka imam tam.“

„In na Slemenih ti ni več povšeči?“ zavrne jo župan, dobro vedóč, da mu deklica noče povedati resnice o večerajšnji dogodbi, ktero je že čul v vaškej krčmi. „Ne skrbi se zaradi tega, mene poslušaj,“ nadaljuje župan Prelesnik z nenavadno prijaznim glasom. „Že davno sem hotel s teboj skrivaje govoriti. Najprej se vrni raz tega pota, o katerem niti ne véš, kam te pelje, potem pa hodi na desno z menój! — Pod mojo streho te čaka sreča in veselje. Verjami mi, jaz iščem gospodinje in — ti si mi povšeči, če ti je prav.“

Po teh besedah skuša poobjeti plaho deklico, a ona ga odrine, kakor da bi ne bila čula zadnjih besed, rekóč: „Sramujte se, župan, da me zadržujete v gozdu!“

„Torej ti nočeš? Še enkrat te vprašam, ali nočeš? Premisli, žal ti bode! Pravil ti še nisem, da sem poznal nekdaj tvojega očeta. Meni te je priporočil. In zdaj, ko si potrebna moje pomoči, izpolnim mu željo.“

Milana se strese pri teh besedah. Milo se jej stori, ko čuje iz tujih ust govoriti o svojem očetu.

„Ne norčujte se z menoj, župan! Preuboga sem, da bi zaslužila zasmehovanje, če pa veste kaj o mojem očetu, povejte mi! Križem svetá prehodim, da ga najdem.“

„Poslednjega ne moreš, ker ne živi več. In kdo mu je kriv tega, poprašaj — Oglarja, meni pa zaupaj, ki sem edini tvoj prijatelj!“

Gorjé! Ali je morda res Oglar, njen drugi oče, morilec njenega roditelja? Verjela bi ne bila tega nikdar! A zdaj, ko se je vrnil iz ječe, je ves predrugačen. Le hlimba je bila torej njegova prejšnja prijaznost? In ko bi bilo poslednje res? Strašna misel! Kako more ona ljubiti Petra, sina morilca njenega očeta!

V takej misli jo zapusté moči, da omahne na prag gozdne kapele. In to priložnost porabi župan, da jo prime za roko ter jej natakne na prst svoj zlati prstan rekóč: „Milana, to je znamenje, da si moja od danes. V treh nedeljah imava poroko.“

A deklica izviije desnico in vzklikne: „To ni mogoče!“ vrže prstan v travo in odide po stranskej poti dalje.

V.

Kake tri nedelje potém so v vaškej krémi pol ure od Slemen kmetski pivci pili vino in žganje. Med njimi je bil, kakor v zadnjem času pogostejše, tudi Oglar.

Domovje ga ni veselilo več. Čutil je, da pogreša povsod Petra in Milane. A pretrmast je bil, da bi ju poklical nazaj. Tudi bi sina ne vedel iskati kje. Neki govoré, da je šel črez mejo na Koroško, drugi, da je pri oglarjih v gorah, in tretji, da se je zapisal sam v vojake.

O Milani pa se čuje le en glas, da jo hoče župan Prelesnik za ženo in da se vozi večkrat v mesto, kjer stanuje dekle pri nekej prijateljici.

Isti večer je bil Oglar že precej vinjen in dobre volje. Hotel je obiskati popoldne župana, pozvedeti pri njem, kaj je resničnega o ljudskej govorici, in tudi najdeno listnico bi mu moral vrnoti, a pivci so ga klicali v krémo, in on je ubogal.

Pripovedovati je moral potém, kako je v gozdu pestil župana, vzel mu puško in njegovo listnico našel.

Pivska radovednost se naposled tako daleč spozabi, da odpre mešetarek Srakoper, nekdanji vojak pri kanonirjih, ki tri jezike sveta govori, če je verjeti njegovim besedam, listnico in pri tem poslu raztrese nekaj pisem po tleh.

Uredujóč jih zopet na staro mesto s trudom in jecljanjem, čita na njihovih napisih ime: Milana J—, a ne naslova županovega.

„Hudiman!“ vzklikne potem. „Kaj pa to? Pisma so napisana tvojej hčeri, Oglar. Zdaj pa vidiš, da bode še naša županja ali kali?“

Ko se vrsté potém pisma iz roke v roko, zapazijo drugi pivci, da so pisma odprta in da je moral biti v njih denar, ker imajo po pet pečatov.

Rudečelični krčmar mora potém posoditi mešetarju svoje očali raz police, da se prepriča sam, koliko je resničnega o tem.

Z velikim trdom in primerjanjem raztolmači nató, da je pismo od daleč iz Poljskega in napisano Milani J— na Slemenih. Poroča jej tudi nekdo, da je njena teta umrla, da jej je zapustila vse premoženje — in da naj pride sama domú itd.

Pri teh besedah se zdrami Oglar in vzklikne: „Poglej dobro, da se ne motiš, kajti če je tako, svita se mi nekaj v glavi.“

Izgovorivši vzame raztresena pisma, plača račun in odide.

Pivci se spogledajo. „Čudna uganjka to,“ pravi krčmar. „Prelesnik mi že zdavna ni povšeči. Sosedov se ogiblje in noveev ima obilo, akoravno njegovo posestvo ni boljše od naših.“

Pozno je že bilo isti večer, ko pride Oglar po cesti mimo županove hiše. Ker je bila v pritličnej sobi še luč, spne se in pogleda notri skozi omreženo okno. Pri mizi zapazi župana; zaradi tega potrkna na šipo menéč: „Odpri, nekaj važnega imam govoriti, žal ti ne bode!“

Trenotek pozneje se odpahnejo duri, in Oglar sledi molčé županu. Ko zaklene poslednji sobo, pravi: „Kaj imaš nujnega, Oglar? Mislim, da bi počakalo tudi jutra, sile ne bode!“

Oglar ne odgovori besede, le v brezrokavnik poseže in pokaže najdeno listnico rekóč: „To sem našel v gozdu. Tebi bajè nima posebne cene, ker se nisi oglasil pri meni; a čas je vendar, da poravnam svojo dolžnost.“

Izgovorivši odpre listnico, vzame pisma iz nje in prazno tovarišu podá.

Župan zbledi pri teh besedah, pusti listnico pasti na tla, a z obema rokama seže po pismih.

„Oho! prijatelj, to je moje,“ odvrne Oglar ter ga odrine od sebe.

„Nesramnež, pisma so moja, potrebujem jih!“ vzklikne župan hotéč s silo vzeti izgubljene stvari tovarišu. A ta se umakne in pravi:

„Ako ne véš, kaj je pisanega tú, povém ti, da piše nekdo Milani J— na Slemenih, da je podedovala bogato teto in da se naj vrne domú, kjer jo že davno pričakujejo. In to pismo si prejel ti in še mnogo več, kakor se mi dozdeva.“

Luč je sicer gorela z velikim utrinkom, a Oglar je vendar zapazil, kako so te besede razgrele župana. A premeten je bil, zakrivati je znal svojo zadrego, kajti z mirnim glasom pravi Oglarju:

„Prijatelj, kaj ti je v mislih? Pamet imej! Ta pisma so brez cene,

nekeje sorodnici so pisana; jaz sem jih moral le raztolmačiti, ker so pisana v tujem jeziku.“

Zdaj vzame svetilnico, odide v klet in postavi bokal vina na mizo, rekóč: „Na, pij! potém se pa v miru pogovoriva, kako in kaj. Prijatelja bodiva!“ nadaljuje zopet. „Glej, da si oproščen daljne preiskave, je moja zasluga. Mnogo sem se trudil in dokazoval pri gosposki, da si nedolžen. Potém, saj véš, tvoje gospodarstvo ni najboljše. Upniki te imajo v kleščah. A k meni pridi, če potrebuješ novcev. Milano pa zopet na dom vzemi.“ Naposled še pristavi: „Spomladi mora tvoj Peter v vojake. Skusil bodem, če mi storiš prav, da se oprosti in ti pri gospodarstvu pomaga.“

Tako je govoril župan in vino točil. Oglar ni odgovarjal, a tudi vina ne pokusil.

„Milost hočeš imeti torej z menój. Ha, ha!“ vzklikne potém. „Jaz naj nosim prokletó ime, in sina, gospodarstvo sem izgubil!“

Izgovorivši vstane in pravi: „Moje pošteno ime mi je prvo, vse drugo je prazna stvar. Prisiljen sem torej iskati pomoči pri gosposki. Ona naj razvedri mrak, ki se je ulegel kakor peklo nad mojo pošteno hišo.“

Župan ne odgovori besede. Luč upihne, menéc, da noče z njo buditi speče družine, in spremi Oglarja v vežo. Ondi mu odkaže izhod na dvorišče ter mu priporoča, naj ob levi strani hodi, ker je na desnej nakupičeno kamenje za zidanje novega hleva. Sam pa ostane, kakor vesel temne noči, na pragu in zre smehljajóč se za tovarišem ter ga neprenehoma opominja, kod naj stopa in kod ne.

Trenotek pozneje se čuje krik in odmev, kakor da bi padel nekdo v globino in se v njej pogreznol. A župan se ne gane niti ne posveti, kaj se je zgodilo, akoravno dobro vé, da je ob strani, kjer je kazal pot Oglarju, globoka in polna apnenica.

„Nič ne dé! Ujel se je sam, meni nič mari,“ govori sam s sebjó župan Prelesnik, ko položi zapah na duri in na novo luč prižiga. Še le ko se jame daniti, vstane zopet in najde v apnu ležečega Oglarja. Urno poseže torej v njegov brezrokavnik, vzame mu pisma in nató pokliče hlapce, da ga vzdignejo in odnesó na dom.

VI.

Novica o Oglarjevej nesreči zvé se še isti dan. A vsak ugiblje drugače. Tretji dan še le se zavé Oglar toliko, da imenuje sem ter tja polumevno besedo: „Prelesnik“, ki so jo tako tolmačili, da je kriv župan Prelesnik njegove nesreče. Vendar ostane poslednje brez upliva; kajti župan obiskuje odslej kakor nalašč vaško krčmo in plačuje ondi pogosto

račun celemu omizju. Povrh še pripoveduje, da se Oglarju ni zgodila posebna krivica, zakaj pa po noči okoli pohištev lazi.

Takovemu govoru pritrjuje vsa vinjena družčina, in pivska sodba roma potém od hiše do hiše. A kakor bomba trešči neko jutro med takove razgovore glas, da je cesarska komisija pri županu, in da ni poslednjega najti nikjer. Za hudimana, celó pod zemljo ga iščejo ali kali, kajti v kletéh kopljejo in po dvorišči, ter vse podstrešje preiskujejo. In našli so neki cel zaklad v zemlji takovega denarja, ki niti veljave nima več, pa mnogo pisem v tujem jeziku.

Ko takove novice v vasi od ust do ust hité, bilo je gori na Slemenih vse v neredu, kajti Oglar je umiral.

Že dan poprej so poslali po Milano v mesto, kakor je Oglar želel, in tudi Petra so iskali na daleč okrog.

Bila je pozna noč. Stara Mreta je zadremala pri peči, le Milana je slonela pri Oglarjevem vzglavji, kteremu so se nocój ponavljali pogosto zavestni trenotki.

„Milana, jaz sem ti storil krivico,“ pravi črez nekoliko bolnik. „Odpusti mi! Strašno me je pestila nesreča, katero mi je prinesel tvoj oče v hišo. Ti si nedolžna, kakor sem nedolžen jaz vsega gorjá. Zdaj še le ko vém, da mi ni pomoči več, odkriva se zagrinjalo od zločinstva v mojem imenu. Meni ne more povrniti nihče krivice, a ti — in on sta lahko srečna, če hočeta.“

Pri teh besedah se obrne v zid, kajti spomin na edinega sina mu privabi solze v oči.

Drugo jutro naznanja mrtvaški zvon, da je umrl v strašnih bolečinah nesrečni Oglar. Izpolnila se mu ni niti zadnja želja. Petra ni videl več, najti ga ni bilo nikjer. Stoprav drugo jutro je prišel sam. Vedel ni sicer o smrti očetovej, le naznaniti je hotel, da so našli visoko v gorah, kjer je kahal oglje, v ogljenici sežganega moža, v katerem je spoznal on — župana Prelesnika.

* * *

Eno leto potém bilo je na Slemenih zopet veselo življenje. Nov gospodar Peter je gospodaril ondi, in Milana, njegova žena, se je veselila težko priborjene sreče.

Sosedje v vasi in na daleč okrog pa so ju zavidali rekóč: „Takov gospodar, kakor je mladi Oglar, zarés lahko ravna in gospodari. Denarjev je podedovala ista Milana nekje na tujem, da nihče ne vé koliko. Zaradi tega se je toliko trudil Prelesnik, da bi jo bil za ženo dobil, kajti že od njenih mladih let je novce, njej pošiljane, zá-se rabil, ter je kot morilec njenega očeta vsej okolici sramoto storil.“

Vinskej trti!

Takó si bogata, ovénčana vsá,
Kraljica med cvetjem dišeča,
Nevesta v naravi le ti si krasná,
Je dota ti radost in sreča.
In ženinov ti milijone imaš,
In svatov si svojih prešteti ne znaš;
Vsak pivec tvoj, vsak pevec tvoj
Pozdravlja te,
Oslavlja te,
Skrbi izroča ti čolníc svoj.
Oj usliši ga,
Oj oteši ga!
Otožnemu toči v kupo radost,
Odgrni brezupnemu neba svetlost,

Ozdravi vse,
Osreči vse!
In meni ko dahnejo ure temné,
Brez spanja vrsté noči se dolgé,
Se pevca me tudi usmili!
Krog vrata ovij
Roke mi, kot ti
Objemlješ svoj kolec trhléni.
Stebèr oj ti bodi meni!
Da ne zmedlim,
Da poti prave ne zgrešim,
Pri tebi jaz kot sin zgubljeni
Tolaž dobim,
Úteho svojo te slavim.

y.

Pivski svèt.

Na! kupo prazno mi nalij,
In dvigni vrč visoko,
Potopi v vinu vse skrbi
In žalost vso globoko!

Bedák je, kdor si trte slast
Med srca žolč ne meša,
Viharjev notranjih oblast
Komúr glavó poveša.

Le nagni zdaj, do dná — takó!
To čelo ti razjasni,
Na zdravje trčiva glasno:
„Cin, cin“ to glas je krasni!

Zapela pesen bi, — a kaj?
Otožne le pojejo
Nam pesniki najboljši zdaj,
Ker vina ne umejo.

Pri vinu radost je, brez nje
Mi pesnij ne pojimo,
Dovolj trpeli smo, gorje
Enkrát v prepád vrzimo!

Na! kupo prazno spet nalij,
Le dvigni vrč visoko
In trči: „cin, cin, cin“, zapij
Vso žalost si globoko!

y.

Ne maram ga!

Slika. Spisal M. Brencè.

Dohtar, ti jezični dohtar!
Kaj postopaš ti za mano?
Prešeren.

„Marjeta, reci Ani, da se kmalu obleče, pozno je že,“ dejala je okoli štirideset let stara baronica Krenerjeva svoje postrežnici.

„Milostna baronessa takoj pride,“ odgovorila je ponižno stara Marjeta in razkladala po mizi potrebno zimsko gornjo obleko za baronico.

Baronica Krenerjeva je bila vdova. Pokojni Krener je bil višji državni uradnik s precej visoko plačo, privatnega premoženja ni imel. Sedaj je živela vdova in njena hči o pokojnini ranjega barona. Pokojnina pa je bila dovolj velika, da ste lahko dosta sijajno živeli. Vajeni že od prej veselega življenja niste si tudi zdaj mogli odreči veselje in plesov. Baronica pa je tudi ljubila svojo hčer tako zelo, da bi jej ne bila odrekala nobenega veselja, rajši bi bila sama bolj skromno živela, da bi se le ugajala njenej hčerki.

Nocój ste bili povabljeni na ples h grofu Kneziču, kamor se je imela sniti izborna družba iz mesta in okolice.

Baronica je postajala vedno bolj nemirna, da jo pusti hči toliko časa čakati, ter je večkrat nestrpljivo pogledala na uro.

„Pozno je že, kje neki tiči Ana,“ mrmrala je in vrtila uro med prsti.

„Mamica, mamica, ne bodi huda, da sem tako kasna. Ta nova obleka mi je prizadela toliko preglavice; nikakor se ni hotela prav uravnati,“ besedovala je ravno kar vstopivša sedemnajstletna krasna Ana in skočila materi v naročje, da jo poljubi in jej nevoljo z obraza prežene. In res, čudovito moč je imel ta poljub! Takoj se je razjasnilo materi lice, saj kdo bi tudi mogel biti jezen nasproti tako krasnej prikazni, kakor je Ana. Kamor je prišla, občudovali so njeno lepoto, vsi so bili ene misli, da je Ana najkrasnejše dekle v mestu. Ana je imela tudi dosti častilcev, vendar malo snubačev; kajti dandanes so moški silno praktični, vsak gleda, da dobi z ženo tudi nekaj dote v hišo.

„O vém, da si se hotela nališpati. Prav je, saj pride nocój tudi on na ples, in vém tudi, da mu nisi sovražna,“ dejala je smehljaje baronica in pogledovala od strani hčer, češ, kak utis bodo na njo napravile te besede.

„Kdo pride, draga mamica? Ne umejem te,“ in Ana je zategnola male rudeče ustne na smeh, a razločiti se ni moglo, ali je izražal poglajivost ali veselje.

„I nu, kaj bodeš — doktor Radič. Vém, da sta si prijazna! Večkrat mi je že pravil, da se misli ženiti, in o tej priliki mi je tudi dal razumeti, da misli prositi tvoje roke.“

„Ta — doktor Radič? Ne maram ga, za ves svet ne, tega dolgočasneža, tega plebejca, tega —“

Baronessa Ana ni izrekla stavka, kajti v sobo je stopila postrežnica in naznanila, da že čaka voz naprežen pred vrati.

„Idive!“ dejala je kratko baronica. Sedli ste v voz, in kočija je oddrdrala po mestnem tlaku proti poslopju grofa Kneziča. Tiho ste dolgo časa sedeli. Ta molk pa je bil zgovornej Ani vendar le predolgočasen, začela je govoriti.

„Tega plebejca, tega Radiča naj bi jaz vzela za soproga. Nikdar! A povém naj ti, draga mamica, da me ne bodeš napačno sodila, zakaj ga ne maram. Ko je bil pretečeni teden pri Golijevih ples, bil je tudi doktor Radič tam, a kako se je obnašal. To je neznosno! Vsi plesalci so se kar v tolpah vrstili okoli mene in me laskavimi besedami prosili, da bi z njimi plesala, on pa, ta Radič, pa me je ves večer le enkrat prosil. To je neznosno! Vendar, jaz sem ga odlikovala takrat pred vso imenitno družbo, pred grofi in baroni, in plesala sem z njim. O kako sem se kesala! Ta plebejec! Bil je na mojej strani, kakor marijoneta, držal se je, kakor bi bil pogoltnol vse grške modrijane. Ali mi ni mogel dejati, da sem krasna, da sem kraljica plesalkam, da sem njegova boginja, ali mi ni mogel reči, da se čuti silno srečnega, ker sme z menoj plesati, saj so mi vendar vsi drugi tako dejali. In ko sva nehala plesati, rekla sem mu: „Gospod doktor, vi ste dolgočasni, silno dolgočasni!“ On pa mi ni nič odgovoril, ni dejal, da je ves zamaknen v mojo lepoto, da je jezik prereven, da bi mogel izraziti svoje občutke. Poslovil se je in odšel. Tega suroveža ne maram! Baronessa Krenerjeva,“ dejala je Ana s ponosnim glasom, „baronessa Krenerjeva noče takega plebejca!“

„Glej, glej, tega si nisem mislila, da imaš tudi ti še take zastarele nazore o stanovskem razločku. Dragá moja, zdaj velja pač le bolj duševno plemstvo, in tridesetletni doktor Radič je učen in že slaven odvetnik. Sicer pa naj se zgodi tvoja volja —“ dejala je skrbna mati in se naslonila v kot kočije, kakor bi hotela pokazati, da je ni več volja dalje o tem govoriti.

Molcé ste dospeli do hiše grofa Kneziča.

* * *

Sijajno je bila okinčana plesalna dvorana, in zbrana je bila v njej odlična družba, ko ste prišli naši znanki. Od vseh stranij so ju prijazno pozdravljali; tudi doktor Radič je že bil tam.

„Poljubljam roko, milostna baronica,“ poklanjal se je doktor Radič

vdovi baronici, Ane niti pogledal ni, ko je mimo njega hitela v stransko sobo odlagat gornjo obleko.

Dalo se je znamenje, da se bode plesala četvorka, kajti nekaj plesov se je že bilo preplesalo. Ana in njena mati ste sedeli konec dvorane; baronica je opazovala družbo skozi očali, Ana pa se je igrala s pahaljico.

„Smem biti tako srečen, baronessa Ana, da plešem z vami četvorko,“ dejal je pristopivši doktor Radič.

„Hvala, gospod doktor, obljubila sem že drugemu,“ odgovorila je Ana in se zaničljivo smejala, a prosilca niti pogledala ni. Nocój se je hotela nad njim maščevati, očitno se maščevati in ga osramotiti. Nikomur še ni bila obljubila, da bode z njim plesala, vendar je odrekla prošnji doktorjevej. Kaj pa, če bi obsedela? To vprašanje se jej je vrinolo, ko je jedva doktor odšel. Kesati se je skoro jela, da ga je tako neuljudno odpodila, vendar zmagal je nasprotni čut: Zakaj jej ni dejal, da „obžaluje“, zakaj je ni prosil, da bi mu obljubila prihodnji ples, ta surovež! Če bi pa vendar obsedela in bi to doktor Radič videl, te sramote bi ne mogla za ves svet prenašati.

„Ponižni sluga si upa prositi milostno kraljico, da izvoli z njim plesati,“ šepetal je grof Waller in poljubljal Ani roko.

„Da, gospod grof!“

Dolgo je plesala Ana z grofom Wallerjem, a med plesom se je večkrat ozrla na dr. Radiča, ki je zamišljeno slonel ob stebri in zrl na plesalce; plesal ni celi večer.

Prvi del plesov je bil izvršen; plesalci in plesalke so se šli ohlajati v stranske sobe.

„Častitam, častitam, Ana! Myrtin venec si bodeš dela na glavo in zapustila prosto našo družbo; res, krasen je ta doktor, častitam,“ šalila se je v stranskej sobi Anina prijateljica Ema.

„Ha, ha! Je pač le toliko resnice, kakor s teboj in z lepim Tonetom.“

„Ti se šališ, draga Ana, saj že govori vendar vse mesto o tvojej zaroki,“ zatrjevala je Ema in stiskala Ani roko.

„Idive, ples se bode zopet pričel,“ vabila je Ana svojo prijateljico, kajti govor o tej zadevi jej je bil zelo neprijeten. Kaznovati je hotela doktorja, a on jo je popolnem preziral. To jo je silno peklo.

Zopet se je pričel ples; Ana je obilo plesala. Laskali so se jej plesalci in šepetali zaljubljene besede na uho, a ona se je malo brigala za nje, ozirala se je vedno po dvorani, kakor bi nekoga iskala.

„Dovolj sem že plesala, mamica, idive domú,“ dejala je Ana materi, še predno se je preplesala tretjina plesov; „glava me boli, toliko neslanostij so mi govorili plesalci.“

Odšli ste. Materi se je čudno zdelo, zakaj nocój Ana tako hitro ples zapušča, saj je vendar silno strastna plesalka.

Dolgo časa ste se tiho vozili.

„Čudno, da ni doktor Radič nocój plesal in da je tako kmalu odšel,“ pretrgala je Ana dolgotrajni molk.

„Dejal je, da odide jutri za rano in da še ima nocój marsikaj za na pot pripraviti, ker misli celo leto izostati,“ odgovorila je mati.

Ana ni na te besede nič odgovorila, in zatorej ste molčé pridrdrali domú.

Kmalu je bil ples pri grofu Kneziči po mestu pozabljen, a pozabila ga ni tako hitro Ana. Jezilo jo je Radičevo brezozirno obnašanje, čutila je, da ga je žalila; sedaj bi bila sicer rada svojo krivdo poravnala — a odpotoval je že. Z materjo ni nikdar več o tem plesu govorila, ali vprašala jo je večkrat kaj o doktorji Radiči.

* * *

Pusti strah in moja bodi,
V dar srce ti podelim.

Jenko.

Preteklo je leto. Zopet je prišel čas veselja, prirejali so se plesovi.

Vse kar je bilo krasnega in mladega v mestu, zbrano je bilo na plesu pri baronu Gozaniji. Prišla je tudi Ana, vedno še tako krasna, vedno si je še pustila šepetati laskave besede in se nazivati kraljico, a kazala je vendar, da jej ni dosti ležeče na teh frasah; srce jej je bilo tako nekako prazno, pogrešala je nekaj, a sama ni prav vedela kaj.

Odplesali so se bili že trije plesovi, ko pripelje mlad gospod v dvorano krasno plesalko. Vsi so se ozrli na njo.

„Kdo je ta krasna spremljevalka doktorja Radiča?“ šepetale so dame. Ugibalo se je na vse načine; nektre so hotele vedeti, da je to njegova zaročenka.

In Ana? O, ona ni ugibala, dovolj jej je bilo, ko je ugledala Radiča v tem spremstvu. Kri jej je jela burno pretakati se po žilah, burno jej je utripalo srce — zakaj? ni sama vedela. Hitela je iz dvorane na terrasso, tu se je hotela ohladiti. Sedla je na klopico, glavo naslonila v dlan in jela ihteti. Kaj je bilo temu uzrok? Kdo pozna človeške čute?

„Zakaj je zapustila kraljica svoje podložnike in jim odtegnola krasno svoje obličje?“ začula je Ana glas za seboj — bil je doktor Radič.

„Vi ste?“ jecljala je v zadregi Ana, „kaj hočete tu, gospod doktor? Krasna vaša zaročenka vas gotovo pogreša,“ govorila je s trdim glasom, da bi tako prikrila prejšnji svoj duševni stan, kajti sramovala se je, ali pa jo je jezilo, da jo je ravno on videl — ihtečo.

„Moja sestričina? Dà, zaročenka barona Severja! Do poroke ostane pri meni.“

„Tako?“ začudila se je Ana. Nje glas se je tresel.

„Ali vas smem prositi, baronessa Ana, da plešete z menoj četvorko,“ dejal je doktor Radič, „če je niste že drugemu obljubili?“

„Gospod doktor, z vami bodem plesala!“

In plesala sta dolgo časa. Pri slovesu pa je Ana nagovarjala Radiča, naj jo pride obiskavat, da bode povedal, kako je preživel pretečeno leto.

In drugo jutro je obiskal doktor Radič Ano in njeno mater. Prav vesela in zadovoljna je bila Ana z doktorjevim govorom. In ko jo je prijel za roko in dejal: „Moja Ana!“ ni mu je odtegnola, padla mu je v naročje in ga pokarala: „Zakaj si me tako mučil! Težko sem te že čakala!“

Baronica pa je smehljaje dejala:

„In vendar bode tvoj soprog, ta plebejec!“

In srečna sta bila mlada zaročenca.

Poznanej dolini.

V razkošji raztaplja se duša mi spet,
Njo zibljejo slasti valovi,
Ko pase po vas se moj težni pogled,
Pohlevni vi, vinski vrhovi!

Ne vidiš tu strmih razpokanih skal,
Tu sapa viharja ne veja,
Kamenje in pesek ne krijeta tal,
Njim trava je mehka odeja.

Ta mirna tihota spomin mi budi
Na blažene hipe v mladosti,
S spominom mi zopet veselje rodi,
Z veseljem pa razne sladkosti.

Vrhovi, med vami sedaj ko poprej
Dolina se tiha prostira,
Obdana obilnostjo senčnatih vej,
V njej prostor je blagega mira.

V dolini tej hiša stoji še sedaj,
Stoji kakor nekdanj je stala,
Za moje srce ti prebela raj
Imela si, hišica mala.

Ti zdaj bivališče si drugim ljudem,
A zá-me si pusta praznosta,
Ne kaže se deklica mojim očem,
Milina je proč in lepota.

Ko s prahom, ki veter ga dviga od tal
In z njim svojevoljno pometa,
Osodin z menoj poigrava se val,
Vesolja mi nič ne obeta.

Vesele vse nade so davno že proč,
V minolosti malo sladkosti,
V bodočnosti čaka me mnogo težkoč,
S težkočami razne bridkosti.

Nespolnjene so mi ostale želje,
Predraga dolinica tiha,
Le ti na veselje budiš mi srce,
Ko zvon na molitev meniha.

B. Flegerič.

Škratelj.

(Narodna pripovedka belokranjska.)

Zapisal v Adlešicah Leop. Gorenjec-Podgoričan.

Svoje dni je živel pošten, a ubog pastir. Imel je pičel zaslužek, mnogokrat je bil lačen, obleke je imel le toliko in táke, da je z njo za silo svoje ude pokrival. Njegov gospodar je bil jako hudomušen človek, neusmiljen, hudo ga je zatiral; če je ulovil kak izgovor, utrgal mu je služnino; ali Anžek je radovoljno trpel vse, nikoli ni godrnjal.

Nekega jasnega poletnega večera žene svojo čredo domú, kar plane iz goščave méd-njo velik medved in popade najlepšo teličico, pobije jo s tacami na tla, zgrabi jo in jo hoče odnesti, kakor kako slabotno jagnje. Prestrašeni Anžek ni imel nikakoršnega orožja, le pastirsko palico je držal v roci, s to plane na medveda, bije ga po glavi in mu hoče vzeti plen. Medved ga po strani pogleda, zagodrnja in odhiti mirno s teličico v gobei.

Anžek pride ves žalosten za čredo domú. Ali da ste čuli, kako je kletl gospodar! Takój je iz službe odgnal nedolžnega Anžeka in kričal: „Precej se mi poberi iz hiše, poišči si drugega gospodarja, če prav h ali vraga! Plačila, kolikor ga imaš, ne dobiš, pridržim si ga za teličico; izgubi se, če pa se še prikažeš, iztiram te s psi od hiše!“

Noč je bila. Brez večerje, brez strehe — pod milim nebom je bil Anžek. Legel je v rosno deteljo in trpko plakal vso drago noč. Kaj bi začel? — ali naj ga lakota umorí? — ali naj bode hodil in beračil od hiše do hiše? — ne, tega ne, rajši, sklenol je, da pogine.

Drugo jutro, ko jame svitati, zapojó slovesno zvonovi iz zvonika bližnje cerkve: Ivanovo (Kres) je bilo. Anžek vstane iz rosne detelje ves objokan in trd vsled hladne mokrote — in kima v cerkev. Na pokopališči je molil na gomili svoje matere in čakal, da je sluga odprl cerkev, po sv. maši je pohodil svojo hromo sestro, vzel jo je bil pod streho nekov usmiljen zemljak, pred poldnevom pa je odšel dalje po pisanem polji.

Po stezah in kolovozih je prišel na hrib, raz kterega je tolikokrat ogledaval krasno okolico. Tu je osamelo rastla jerebika, pod njo je sedeval, ko je pastiroval, poletne večere in piskal na vrbovo piščalko, čreda pa se je mirno in veselo okrog njega pasla. Vstopil se je pod jerebiko in se jel ozirati okrog po prijaznih vaséh, po bogatem polji, po bohotnih travnikih, ribnikih in smrekovih lozah. V tem je v bližnjem selu cerkvenec zazvonil poldne, in dim se je mirno dvigal v zrak iz vseh dimnikov. Kakor ribje oko, tako jasno je bilo nebo, resen mir božje nedelje se je razprostiral po prijetnej krajini. Tudi v župnej cerkvi odbije

dvanajst. Vse je bilo tiho, kakor v grobu, ni muren ni začrčal v travi, niti sapica ni dihnola med zelenim listjem. Anžek poklekne in začne moliti, kar se pred njim iz zemlje prikaže modrikast plamen, raste višje in višje, pa ne popali veselo rastoče trave. Naposled vstane iz tega plamena majhna moška podoba, sklonjena, dolge brade, velikih povešenih obrvij in v temno sivej obleki. Držala je v desnej roki velik ključ. Anžek je takoj to podobo spoznal; pripovedovala mu je mnogokrat o njej stara mati, pa tudi predice, ko je bil še deček, govorile so mnogo o njej. To je bil skratelj, ki rad ljudi draži in zapeljuje, pa jim včasih tudi pomore s svojimi neizmernimi zakladi, a to o Ivanovem (Kresu) o poldne. Anžek se razveseli, vstala je nada v njem, da utegne biti še srečen, zategadelj sklone, da strpi to prikazen.

Molčé stopi pred prikazen in zahteva le z znamenji ključ od nje, možič pa mu ustreže in izgine takoj v zemljo. Anžek odnese ključ precej na vzhodno stran, in ko stopi tja, kjer se nagiblje hrib, udere se zemlja navzdol in prikaže se razvaljeno zidovje, kjer zagleda težka železna vrata. Stopi bližje in ključ vá-nja utakne. Vrata mrgodnejo in se odpró, Anžek pa se čudi in stopi pod prostorni obok v zaduhilino. Od stropa je visel živorudčé rubin (karfunkel) in medlo razsvetljeval zaklade: srebro, zlato in drage palice, drago kamenje, dragocene kovine, ki so bile v treh ogromnih kotlih. Anžek izuje brzo črevelj, vrže ga v kotel in odide, kajti kdor se o takej podnevnej uri, ko prikazni dohajajo, kakega zaklada dotakne, mora poginoti. Anžek zaklene varno železna vrata, utakne ključ v žep — in ko je odhajal, čuje, kako je zemlja zopet zagrnoła vrata.

Zvečer pripelje ubogi pastir dvokolnico in lopato v njej. Začel je kopati in v kratkem času je dokopal do železnih vrat. Zgrne zemljo od močnih vrat, odpre, stopi pod obok in napolni dvokolnico z zakladi, ali le kotel, ki je bil njegov črevelj v njem, ta je še bil na svojem prostoru, druga dva kotla pa sta se bila udrla globoko v zemljo. Anžek je iz ostalega kotla vzel desetino, a bilo je še neizmerno mnogo zakladov v njem.

Pa med tem se je stemnilo. Počasi je peljal Anžek težko dvokolnico navzdol po hribu. Tikoma za njim je brnelo, kakor bi bil kak oklopnik korakal za dvokolnico, ali Anžek se ni ozrl. „He, dober večer, prijatelj!“ — ogovori ga nenadoma surov glas. Pa Anžek je molčal in dvokolnico dalje peljal. Na hribu je tulil volk, ubogi pastir ga je slišal, da divjá navzdol po hribu in da je tuléč pridirjal tik za dvokolnico, ali on se ni ozrl. Sikalo, drdralo, ropotalo je za njim, rudčé plamen se je prikazal iz zemlje in vzrastel je do neba, pa Anžek je tiho molil — in že je bil na polu hriba. A to trenotje se nebo pooblači, jelo je grmeti, treskati, ognjeni slopi so se spuščali z neba in dvigali zopet v oblake. Neka modra svetloba je preletela hrib; hropelo, grgralo je v zemlji;

tresla se je, majali so se nje temelji. Grozen vihar je razgrajal po zraku, medle sence, ponočne prikazni so plesale okrog ubovega Anžeka. Čul je za seboj grozne glasove, grozne obupne glasove, kakoršnih še živa duša ni slišala poprej. Človek bi bil lahko mislil, da bode konec sveta, svet je vzdihaval in ječal. Ali Anžek je bil mrzel kakor led, ni ozrl se ni nazaj, ni jeknil ni. Le štirideset korakov je še imel do nekega kipa, proti kateremu se je pa hrib strmejše nagibal. A nenadoma je nehala natora razsajati; kakor v grobu bilo je tiho vse in povsodi, ubovega pastirja pa se je polotil velik strah, kar z daleka začuje svoje uboge sestre hripavi glas: „Anžek, oh ljubi Anžek!“

Anžek se hoče ozreti. Ali predno se je mogel dobro obrniti, izpodletí mu na strmini, ki jo je bila rosa zmočila. Pobiral se je sedaj nad dvokolnico, sedaj pod njo, da je naposled omedlel. Ko je bil zopet v svesti si, bila je še zmirom noč; ležal je pred kipom, daleč okrog sebe pa je imel zaklade raztresene. Prisvetil je mesec nad krajino. Anžek se pobere, ude je imel otrple. Pobral je zlato in dragotine v dvokolnico in jo odpeljal z velikim trudom v vas, kamor je prišel še pred jutranjim svitom.

Anžek je bil bogat in srečen. Vzel je sestro k sebi, usmiljenega kmeta pa je bogato nadaril in vsi ubožci okrog so ga blagoslavljali.

Skopi in hudomušni gospodar je zvedel srečo svojega bivšega pastirja in se je hudo kačil. Nič drugega ni premišljal, nego to, kako bi dobil v last neizmerne zaklade, ki so bili ostali v hribu.

Zopet je bilo Ivanovo. Hudobni, skopi gospodar vpreže v voz štiri vole in se odpelje s sodi, z vrečami, lopatami in železnimi drogi vred na hrib. Ura bije dvanajst, škratelj se prikaže, kakor pred letom dnij, gospodar dobí ključ in stopi pod obok. Vsi trije kotli so bili polni zlata in dragega kamenja. Hudobnežu je kar poskakovalo srce v prsih. Ni mogel krotiti svoje poželjivosti. Stopil je k zakladom, in kar grabil jih je. A strela je tresnola v obokano notrino — in kotli se pogreznejo v zemljo.

Po nekolikih urah pa so našli na hribu neusmiljenca mrtvega, imel je obraz črn in med pleča zavit. —

Prekmurci.

Narodopisna črtica. Spisal J. Meško.

Postavil bi te rad, dragi „Kres“, na eden najprijaznejših holmov, kakor jih ima obilno mila nam slovenska zemlja, da mi obsiješ kraj, kjer prebiva panoga vrlih slovenskih bratov Prekmurcev, ktere je nemila osoda priklenola magyarskemu orszagu.

Ta holm se prijazno vzdiguje kaki-dve uri nižje od Radgone na desnem pobrežji tik Mure; na izhodno stran na podnožji holma je Radajnska slatina, in od tod doli proti Ljutomeru se začne razširjevati rodovitno Mursko polje. Že St. Vraza je navduševalo to krasno polje, in v svojej pesni je primerjal ta kraj lepej Thessaliji: „Do Tive Tesalja prostira se ravna, od hrabrih konjičâ majka plodna slavna; konjičâ, što po zraku, pasuč, glave nose i na skočni medjan hitri vjetar prose.“

Na holmu stoji lepa, prostrana, v laškem slogu pozidana župna hiša božja, in vendar se imenuje „Kapela“. Ljudstvo govori tukaj navadno: „Grem h Kàpeli“, „bil sem pri Kàpeli“, kedar koli ta holm v mislih imá; méni tudi, da je silni Atila vrnovši se iz Italije tú umrl, da je neki v tem kraju pokopan, in da truplo v trojno krsto — iz železa, srebra in zlata — zaprto tu počivlje. Na to pravljico naslanja tudi St. Vraz svojo pesen peva: „Više gledj zelenu glavu diže brdo! Tamo kán vladaše pleme svoje tvrdo; odtuda po svietu kunuč ukaz razsù kano kletvu pakla, danas još na glasu . . .“ Dà krasno, zeleno je to brdo! ali gledaš na sever, jug ali zapad, vidiš neštevilne hribe z žlahtno vinsko trto zasajene; ako pa se obrneš proti izhodu, imaš pred sebjó razgrnen celi prekmurski okraj: zategadel sem te, dragi „Kres“, postavil na to mesto, ker od tod zamoreš posvetiti skrajni severno-iztočni rob slovenske zemlje!

Od Radgone počenši doli do Medjimurja, t. j. nekoliko nižje od Ljutomera mejaši Mura štajerske in ogerske Slovence, zatoorej jim pravimo „Prekmurci“, včasih tudi „Vogri“. Pridevno ime „Vogrin“ še čestokrat nahaja to stran Mure. — Ko so svoj čas Magyari one prebivalce hudo pritiskali, iskal je menda marsikdo zavetja v varnejših dolinah Slovenskih gor, in ostalo mu je ime Vogrin. —

Višje Radgone imajo na zahodno stran štajerske, na sever ogerske Nemce, tako imenovane „Hience“ za sosede, na vzhod in jug Hrvate in Magyare; — res, hud položaj. Na to malo betvo — računi se sedaj 50.000 prekmurskih Slovencev — pritiskajo Nemci in Magyari. Slovenska krajna imena so uradno, kolikor se je dalo, vsa pomagyarjena, tu pa tam tudi ponemčena. Pred seboj imam imenik somboteljske vladikovine*; — Prekmurci spadajo namreč pod somboteljskega škofa, razvèn pet vasij s 1500 stanovniki, ki pripadajo mestnej nemški župniji v Radgoni in pod nemškega škofa v Gradec. Krajna slovenska imena so včasih tako pomagyarjena in večinoma tudi ponemčena, da ga skoro ni več zaslediti slovenskega; — slovenska se hranijo sedaj le še v narodnem govoru, na pr. Cankova, m. Hidegkut, n. Kaltenbrunn. —

Svét kraj Mure je, kakor na štajersko stran, prijazna planjava, imá

* Sombotelj, Steinamanger je rimski Sabaria.

obljudjene vasi, trge, gradove, rodovitno polje, zelene loge, v kojih številni kriljati pevci svoje pesni krožijo, tako da je Sranko Vraz svoj čas že peval o dobri bielogoriški*: „U dubravi mnoga ptica pjeva žuboreči u glas rajski blagi — ti bi mislio cienes način dragi — te u tebi skače duša živa kan' u nebo da jo već poziva rajski angjeo il' nebeska diva. Al' tko uli tu jim pjesmi snagu? tko slavića tu milost nauči? tko l' uzhiti žutovoljku dragu? tko razblazni i ostale ptice, da s' nadlječu pjesnim izmjenice, da si svaka zlatna usta muči, — tako muči in mre od miline, kan' da hoće sva da njom razmine? Ta i drugdje čuo si pjevat ptice, popievati čuo ih rano, kasno; al' ko tudier, nigdje tako krasno.“ — Globlje se od severne strani na jug in vzhod razprostirajo Slovenskim goricam podobni hribi in holmi.

Prebivalci tega kosa slovenske zemlje so visoke, tanke, vendar trdne postave, milega prijaznega obraza, lasi kostanjeve barve, oči temnorujave. Ako bi postavil prekmurskega Slovenca tik Magyara, če ravno sta enako oblečena, namreč po navadi starih pannonskih Slovencev v domačo prtenino, spoznal bi vsakteri hitro Slovenca od Magyara. — Tako mi trdi blagi prekmurski rojak g. J. B.: „Naši gorički Slovenci so“ — od onih kraj Mure na ravnem stanujočih, — „bolj čvrsti, jaki, kurajžni, zdravi, siromaški. Med Magyare hodijo delat: kosit, žet, mlatit.“ — Pa tudi ta kraj Mure prihajajo vsako leto številno v vinograde kopat. Prekmurec ljubi, kakor njegov brat Hrvat in sosed Slovenec na desnem bregu Mure, torbico na strani, ta mu je vedna tovaršica.

Prekmurci so edina panoga med Slovenci, ki so žalibog tudi po veri razkoljeni. 15.000 se namreč računi protestantov, vsi so Luterani, Kalvinov med njimi ni; ti so Magyari. — Tu imajo namreč mogočni magyarski velikaši svoje gradove in obširna posestva — grofi Szecheny, Szapary, Eszterhazy i. t. d. Po nesrečnem načelu za tako imenovane reformacije: „Cujus regio, illius et religio,“ potegnoli so silni velikaši, zamenjavši svojo staro vero z Lutrovim naukom, s seboj tudi svoje podložnike, in tako še živijo dandanes pomešani, kakor so tedaj živeli kot podložniki ali pod katoliškim ali protestantovskim grajščakom; in čestokrat se nameri, da prebiva v enem in istem kraju katoliški župnik in protestantovski pastor, da šteje ena vas katoličane, druga zraven protestante. Med seboj se gledé tega razkolja dobro razumejo, a v političnih rečeh menda ne. Pri zadnjih volitvah za peštanski sabor bila sta dva kandidata: desničar, Slovenec Imre Augustič, katoličan, in levičar, Jože Berke, Magyar in evangeljski protestant; zmagal je slednji, — potegnoli so z njim vsi židovi in Magyari. — Čudno so ti naši krvni bratje pomešani. V somboteljskem šematizmu sem takó-le našel: V trinajstih župnijah

* Kraj Belatinci ni daleč od Mure, Veržeju nasproti. Glej zemljovid slov. dežele.

stanujejo sami Slovenci, v šestih Slovenci in Magyari, v dveh Slovenci in Nemci. Kje so Slovenci v manjšini ali večini, ni razvidno; ali se je na manjšino, kjer je le maloštevilna, oziralo, ne vém. Brez židova ni niti ena slovenska župnija, v spodnji Lendavi jih je celó čez 400.

Da se na nobeni gimnasiji na magyarskeji zemlji na slovenski govor celó nič ozir ne jemlje, treba mi ni trditi; tu je magyarščina edino zveličalna. Ostane nam tedaj samo še ljudska šola; poglejmo, kako se tukaj deca v materinščini vežba.

Ko se je po burnih letih 1848—1849. Magyarska pomirila, in je začel po deželi vladati ljubi mir, rabili so v narodnej šoli na Prekmurkem z nami enake šolske knjige, in to je bila prava pot, da se krvni bratje to in on stran Mure eden drugemu približujejo in književno združijo. — Hodili so tudi od naše strani narodni učitelji med Prekmurce. Ali ko je počenši sem od l. 1860. magyarska vevlast prišla do večje moči, zdelo se jej je menda to nevarno, in naša knjiga je morala na stran; sedaj skrbi, kakor podoba kaže, društvo sv. Štefana v Pešti za šolske knjige. Zložene so te knjige strogo v prekmurskem narečji; razven katekizma je pravopis še zvečinoma našemu podoben; — katekizem pa dobiva deca z magyarskim pravopisom tiskan v roke. Rajni vladika Imre Szabo je bil ognjen Magyar, njegova največja želja je bila, da svojej duhovnej skrbi izročene ovčice pomagari.*

Troje knjige prekmurskih ljudskih šol imam pred seboj; mlajše čitatelje bo menda zanimalo, ako nekoliko v nje pogledamo.

Prvemu berilu je napis: „Perve knige čtenya za katholičánske vesničke šolé na poveljenje družbe svétoga Števana správlene po Bárány Ignáci pripravnice vučitel-ravniteli. II. natis. V Pešti 1871.“ — Ima 47 strani, vsebina je poprek za malo deco primerna. Berimo nekaj malega; na pr. stran 6. „Zváč v šolo“. „Hodi bratec! v šolo. Ar kesno pridti i zamüditi se jas bojim jako. Znam, ka se naš vučitel jako veseli, gda nás do jednoga vídi v šóli. — Stran 33. „Dešč ide.“ „Dešč ide, rosí. Blagoslovna kapla, štera spádne na zemlo, na póle, na nyivo. Súha zemla se ozeleni, či topla vlaga rosí. Dešč ide, rosí. Blagoslovna kapla, štera spádne na drevjo, germ i korino. Drevje, cvetje se ponoví, či topla vlaga rosí. Dešč ide, rosí. Od nyega človek blagoslov čáka. Dojde tñdi obilno vsakoga. Ešče človeka jáko obeseli, či topla vlaga rosí.“ — Katekizem ima napis: „Kratka summa velikoga Katekizmussa z-szpítávanyem i odgovárjanyem, za katholicsanszke soule. Z-nouva vödána od drúststva sz. Stevana l. 1873.“ Mislim, da imamo z napisom dovolj in lahko spoznamo, kako se deca z magyarskim pravopisom moti. — Poglejmo še 3. knjigo „Prirodopis“ s kepami za narodne šole nastavo

* V Sombotelji sedaj nimajo škofa; že čez leto dnij ga iščejo, veččaka slovenskega menda ne bodo našli.

Agustich Imre. * Lástno družbe sv. Števana.“ Buda-Pešt 1878. — Knjiga ima 56 strani; poleg slovenskega imena živalij je v oklepkih povsod zraven tudi magyarsko: „Pis (a kutya) Mačka (a macska) Golob (a galamb) Sraka (a szarka) Vrana (a kánya) Včela (a méhe) Mravla (a hangya).“ Čitajmo neke vrstice „Ovod“-a: „Povsédi i kame se koli na našoj zemli zglednemo, zapazimo najživavnejše življenje. Zemla, zrak i voda je puna z jako razločnimi stvári. Či se v lepom letnom dnévi po poli, ali gder indri sprehajamo, čujemo, kak fűčkajo i čvrčkajo pernati pevci po zraki i po vejaj drevaj; vidimo kak lejčeejo pisani metúli z korine na korino, kak šumijo műšice, kak lazijo rošči prek poti, kak mravle paščlivo delajo, včele méd i vosk berejo, i kak veselo po travi šumi i vrši, tak da bi na vsakoj betvi sedela stvar, štera se svojemi življenji veseli.“ — Iz tega, kar sem tukaj navedel, smo se menda prepričali: da, če ostanejo Prekmurci v narodnej šoli pri takih in enakih knjigah in poduku, zamorejo še s koristjo brati tudi naše knjige. — V imeniku društvenikov sv. Mohorja za l. 1881. našel sem črez 130 udov Prekmurcev, med njimi duhovnike in učitelje, maticarja žalibog nobenega. Ali se ne bi dalo onim, ki pridejo sem prek Mure na delo, — navadno so siromašni — postreči s kako knjigo, ki v prahu zastoj leži? Rojaki na meji, preudarite, in tudi drugi daljni mislite na svoje krvne brate onkraj Mure!

Prekmurci kakor Slovani v obče pojó radi pesni. Milo je slišati njih tužne glasove, kedar priromajo k nam k sv. Trojici v Slov. goricah, ali na Sladko goro pri Šmarji; pa tudi vesele in šaljive pesni imajo; konečno naj bode tú ena taka zabeležena.

Prekmurska-gorička pesen:

1.	3.	5.
Moram idti k mojoj kumi Ar mi nekaj v glavi sumi; Ne sem se dobro naspala, Celo noč sem plesala.	Pet nas je bilo v toj kleti Vseh pet túdi brez pámeti; Kaj kaj smo se spominale, Mesó bele krúh smo jele.	Trétja k Bogi si zdihava Notri v kanto se zgledava Ta štrta pa móža toži S pesnicov po stóli róži.
2.	4.	6.
Vinska móč me je znorila Sama pet pintov sem spila; Pile smo kakti sestrice, Prek pódneva tam do knice.	Veli edna: pijte kuma Da vam bode gláva puna. Druga se za grehe joče, V staro víno krúh namáče.	Peta veli: pojdmó domó, Naj se nam ne zgodi hűjdó; Zmetno smo še gor' zdignóle, Tri na glavo smo spadnóle.
	7. Edna drűgo je zdigala, Bog pomagaj! je kričala, Odišle smo pune blata Najšle smo zaprte vrata.	

* Agustič, prekmurski rojak, izdaval je pred nekterimi leti v Pešti časopis, tednik podoben „Slov. Gospodarju“ po imenu „Slovenski prijatelj“. Žalibog, samo 2 leti je gledal beli dan, potem umrl, ker ni našel dovolj podpore pri svojih rojaki, še manj pa pri drugih slovenskih bratih.

Dve središki prisegi iz sredine XVIII. stoletja.

Priobčil *M. Slekovec.*

I.

Jas N. prifschefsem k tomu Varafsu Serdiskomo y obechem Tomu Bogu Nebeskhumu da hotschu toga Varascha Serdiskhoga prauitsche Marlivo pomotschi braniti Chuvati y Sagovariati, koliko Meni Nei Vetsch Mogotsche Bode, y da Netscho Nigdar Vo Nikakovi krivi y Sapellani Tolmaschi priuoliti, Niti da Netscho Nigdar po moiom Tolmatschi alli S retschom Vo Nikakof kvar alli Sekhodo Spraviti y Tollikhaische k tomo da otscho Vsaa onue kotera bifse govorille fiproti gofsponna Richtera plemenitoga Magiftratuscha alli Bodi Celomo Varaschu Naperuo dati y Tolikha hoscho o' sche onna kotera so Vredna Mutschati, primeni Saderschati y Nigdar Nikhomu y Nigdi povedati, y da otscho Vsakhomo poleg Moiega Rasuma alliti Duschne Konfscienzie pravitschno Vchiniti Niti otscho prefstimati Rodbine, Sosinstva, priatelstvu ali Nepriatelstuu, Velikhohe Moie perfone, dar alli Mito y da otsho od voseh kriuih Dolmatschof aliti budi Spraicho Mene Sésema opdersati, tako meni bog pomofsi, Vfi Bosij Svetniki, présmakolle preieta Deva Maria iti Sueti Euangelium. Amen.

(Soditi po črnilu in po pisavi drugih stvari, ki se v zapisniku, iz katerega je ta prisega vzeta, nahajajo, pisana je ta prisega v l. 1730—40., brž ko ne od Franca Šavora, ki je bil od l. 1734—1737. tržni pisar.)

II.

Štirideset let pozneje pa je takratni pisar Jožef Ozvald (1763—1783) sestavil tudi za novo izvoljenega župana prisego, ki se glasi:

„Jasz priszegam Vu Imeni Oteza, y Szina y Duha Szvetoga

Da ja poleg mojega Dufsnoga Szposznanya N. N. Priszegam Plemenitomu y Veliko pofstovanomu Magifstratufsu, Muju praviczu Pred Bogom y Szvezi nyegovemi, Da jasz pravichno vsze obnafsati morem kak Bogu y Lyudem Pravicza biti more.“ —

Original obeh priseg je shranjen v središkem arhivu, v debelem zapisniku, v katerega so od l. 1720. in naprej zapisovali nekatere razsodbe lastne sodnije in nekaj let tudi na novo izvoljene župane. Če tudi niste prisegi posebne vrednosti v jezikoslovnem oziru, kažete nam vsekako obé, da so Središčanje bili od nekdaj narodni, po čemer se še tudi dandanes pred vsemi trgi na slov. Štajerskem odlikujejo. —

Nemški rut na Goriškem.

Po vseh nemških ethnografijah se bere, da so se Nemci med drugim tudi v Nemškem rutu (Deutschgereuth) na Tolminskem še do današnjega dne ohranili in skrbno svojo narodnost obvarovali. To pa ni res, in Nemci nimajo nobene pravice Nemškorutarjev zá-se reklamovati, ker ti so bili poprej Slovenci nego Nemci, in so se v novejšem času zopet popolnoma poslovenili. Kako se je to zgodilo, hočem tu ob kratkem razložiti.

Od l. 1218. do 1251. sedel je na patrijarškem prestolu v Ogleji Berthold iz mogočne tirolske rodovine Andechs-Merania. Njegov brat je bil vojvoda koroški, ena njegovih sester kraljica francoska, a druga kraljica ogerska. Ko je postal oglejski patrijarh, stopil je na čelo mogočne patrijarhovine, ki se je raztegala od Padove do hrvatske meje. V tej obširnej državi imel je Berthold mnogo zasebnih posestev, katerih bogate dohodke je užival on kot predstojnik oglejske cerkve. Med temi posestvi bilo je tudi Tolminsko, t. j. vse gorenje Posočje, ki je bilo že od X. stoletja neposredna lastnina patrijarhov. V Tolminu so imeli oni tudi svoj dvor in navadno so ondi vsako leto nekaj tednov preživali.

Ko pride Berthold na Tolminsko, najde, da je ta deželica pač bogata prirodnih lepôt, ali še malo obdelana in redko naseljena. Zató povabi iz svoje domovine tirolske nekaj kmetskih družin, ki niso mogle več vsled velikih nesreč na svojem domu ostati. Te družine so stanovale v okolici mesta Indije (Innichen) v bistriškeji dolini (Pusterthal). Vso to dolino so bili posedli Slovenci okoli l. 592—600., in zató se je takrat prištevala slovenskej vojvodini koroškej. Več nego dve sto let obdržali so Slovenci v bistriškeji dolini nepomešano svojo narodnost in svojo vero. Še le l. 770. podari bavarski vojvoda Tassilo mesto in okolico Innichen brizinskemu škofu Aribu z nalogom, naj pokristjani tam okoli prebivajoče Slovence. S pokristjanjevanjem začelo je pa tudi ponemčevanje, in tako so bistriški Slovenci v naslednjih dvestoletjih Nemci postali.

Nekaj teh ponemčenih Slovencev naseli se l. 1219. (?) na Tolminsko. O tem naseljenji pripovedujejo sami, da so njih pradedje največ pripomogli k zmagi nekemu nemškemu cesarju. Da bi poplačal njih hrabrost, dovoli jim cesar, da si smejo kjer hočejo in kolikor hočejo zemljišča izvoliti; to jim hoče darovati in jih vrhu tega še vseh davkov oprostiti. Zaradi tega se odpravijo na razgled in tako pridejo tudi v svojo sedanjo domovino, ki jim je močno dopadala. Zató se ustavijo in sklenejo tu naseliti se ter postavijo svoje kočje najpoprej na mestu, ki se sedaj Grand imenuje. Vsega vkupaj bajè ni bilo več nego 70 ali 76 oseb. (To število je izvestno premajhno.)

Da so Nemškorutarji zares iz indijske okolice prišli na Tolminsko, priča nam to, da so še do novejšega časa občevali s svojo staro domovino. Pobirali so namreč med seboj nekako miloščino, imenovano „Käfergeld“, ter jo pošiljali v Indijo, naj bi se ondi sv. maše brale na čast sv. Lambertu, da bi jih po njegovej priprošnji Bog obvaroval gosenic, hroščev in drugih mrčesov, ki so jim poprej uničevali vse poljske pridelke.*

Na Tolminskem so se naselili bistriški Nemci v gorenjej bačkej dolini med Voglom (1923 m) in Poreznom (1631 m), vzlasti pa na južnem obronku Radice (1964 m) in Černe persti (1845 m). Tu se nahajajo dandanes vasi in sela: Koritnica (Nemški rut), Grand, Stržišče, Kal, Znojila, Obloke, Hudojužina, Podberdo, Tertnik, Kuk, Bača in Petrovo brdo. Ves ta prostor meri 45 □ kilometrov, in na njem stanuje zdaj okoli 2600 duš. Kakor se vidi, imajo vsi tu našeti kraji slovenska imena. Zato si moramo misliti, da so Slovenci že poprej tam stanovali, ali pa da so Nemškorutarji iz svoje stare domovine prinesli imena svojih selišč, imena, ki so bila tudi v bistriškej dolini slovenskega izvira.

Kakor vsi naselniki, tako so dobili tudi Nemškorutarji pri svojem seljenju od patrijarha nekaj svoboščin in predprav. Najvažnejša je ta, da so postali svobodni posestniki in da niso bili kakor drugi Tolminci le gospodarjevi rabotniki. Zató so pa tudi smeli oboroženi hoditi in prosto loviti po svojih gozdih. Državi niso plačevali nič davka, in tudi njih desetina ni bila toliko, kakor pri drugih Tolmincih. Ko je bilo Nemškorutarjem prvo osvobodilno pismo patrijarha Bertholda zgorelo, prosili so patrijarha Bertranda (1334—1350), naj jim dá novo potrdilo. Patrijarh usliši njih prošnjo ter jim dá novo listino 1. aprila l. 1346. v Vidmu. Eden prepis te listine se nahaja bajè še sedaj v Nemškem rutu, drugi pa je v Gorici (na pergamentu pisan, z dvema pečatoma). Glasi se pa listina takó-le:

„Mi patrijarh Bertrand naznanjamo, da so se obrnoli naši kmetje iz Koritnice (Coritnich), Trtnika, Gradišča (t. j. Granda) in drugih nemških krajev („loca theutonica“) na naše glavarstvo v Tolminu s prošnjo, naj jim potrdimo od patrijarha Bertholda podeljene pravice, ker so njegovo listino v požaru izgubili, ter naznanimo njih dolžnosti do nas. Vsako leto imajo plačevati nam in oglejskej erkvi 32 denarjev oglejske vrednosti (blizu 3 naše goldinarje). Vaški župan in sodnik („rutharius“) naj bode svoboden od davka za svoje zemljišče, ali zató mora dajati našemu tolminskemu glavarju vsako leto ob sv. Mihelu eden obed, t. j. kosilo in

* Štefan Kocjančič v „Slov. Bčeli“ 1853, str. 53 in nasl., ter v Einspielerjevem „Prijetlu“ 1855, str. 379.

večerjo; vsi ostali kmetje omenjenih vasij pa drugi obed, ali mesto tega plačevati tri fortone (skoro 10 gold.). Pri tej priložnosti mora glavar soditi njih prepire; drugače pa ima to pravico občinski sodnik, le da se smejo občinarji proti njegovej razsodbi pritožiti do tolminskega glavarja ali do nas. Ko bi hotel kak kmet svoje zemljišče zapustiti in drugam preseliti se, moral bode tretjino vsega imetka pustiti na našem zemljišči. Kedarkoli bode tolminskemu gradu nevarnost žugala, bodo morali občinarji izmed sebe deset oboroženih mož tja poslati v obrambo grada, in glavar bodo smel te vojake, ako se mu bode potrebno zdelo, tudi več časa v gradu obdržati.“

To listino je razglasil Della Bona v „Dostavkih k Morellovej zgodovini Goriškega“, zv. IV. — Listino je porabil tudi goriški učenjak Štefan Kocjančič, ki je mnogo pisal o Nemškorutarjih v „Arhivu za povjestnico jugoslav.“ sv. III., in v „Slov. Bčeli“ 1853, str. 54 in nasl. Ali Kocjančič bere mesto „Loca theutonica“ Loco Rutharii, ter razlaga to ime z „Grand“. Ravno tako bere on tudi „Trenanich“ mesto Trentinich = Trtnik, in razlaga „Gradischa“ s Stržišče. To poslednje ne more pravo biti, nego jaz mislim, da tiči v „Gradischi“ današnji Grand ali Grad z nasalovanim *a*. Povrh Granda se vzdiguje tudi gora z imenom Gradica ali Radica.

Nemškorutarji so mirno uživali svoje pravice in tiho živeli v svojej zakotnej deželici, ne da bi se bilo po svetu mnogo o njih zvedelo. L. 1508. so bili tolminski plemiči izdali vse Tolminsko beneškej republiki, in tako so bili prišli tudi Nemškorutarji pod vladu sv. Marka. Ali to novo gospodstvo jim ni ugajalo, zato so porabili prvo priložnost in se podali zopet pod avstrijsko žezlo (l. 1509.). Zato jim potrdi cesar Maksimilijan vse njih stare pravice, kakor so jih uživali že od patrijarških časov sem. Ker jim je pa bilo to potrdilno pismo v nekem požaru zgorelo, zato so prosili naslednjega avstrijskega vladarja kralja Ferdinanda I., naj jim z nova potrdi njih pravice. To se je tudi zgodilo 2. oktobra l. 1534. v Gradei. To pismo omenja beneško gospodstvo v Nemškem rutu takó-le: „und haben durch ainen Graffen daselbst verpfendet (?) worden, und yetzt am jüngsten Khrieg gnetwillig widerumben an bemelte unser Grafschaft Görz khuemen sein, etc.“ *

L. 1651. dobi Tolminsko kot dedno gospodstvo grof Peter Anton Coronini. Vsled tega so bili Tolminci dolžni njemu rabotati in dajati vse one pristojbine, ktere so nekdanj plačevali oglejskim patrijarhom. Na podlagi tega zahteval je grof, naj bi mu tudi Nemškorutarji plačevali desetino in laudemij od prodanih posestev (hiš in zemljišč). Ker so se pa Nemškorutarji tega stanovitno branili, začel jih je Coronini tožiti.

* Št. Kocjančič, „Sl. Bčela“ 1853, str. 69.

Ali zdi se, da je grof pravdo izgubil, kajti Nemškorutarji so ostali tudi za naprej svobodni davka. Zbirka listin te pravde ima naslov: „Processus Vicinorum et hominum de Nembscheruth sub iurisdictione Tulmini, cum perillustrissimo D. Petro Antonio Coronini.“ *

Okoli l. 1750. začeli so vpeljavati stalne vojske, in k tem so nabirali novince iz vseh dežel. Takrat so začeli tudi Nemškorutarji dajati svoje mladenče v vojsko. Pripoveduje se, da je bila postala nemškorutarska mladina zelo prevzetna in da je včasih tako razgrajala, da je ni bilo mogoče več krotiti. Da bi jo malo postrašil in v bodočnosti lažje brzdal, dá takratni župan Luka Kikli enega mladenčca v vojake (okoli l. 1760. ali 1770.). Od takrat dajejo tudi Nemškorutarji redno svoje novince. **

Svoje privilegije so izgubili Nemškorutarji ob času francoske okupacije l. 1809—1813., ko so imeli vsi državljani enake pravice, pa tudi enake dolžnosti. Kakor Bolčani, tako so bili tudi Nemškorutarji takrat podvrženi splošnemu davku. Pri tem je ostalo tudi, ko se je l. 1813. povrnila avstrijska vlada. Samo občinske pravice Nemškorutarjev so ostale neizpremenjene še do l. 1848. Vsled teh je izvrševal vse nižje sodstvo župan („Richter“). Znamenje njegove oblasti je bil velik meč, ki se še sedaj hrani v Nemškem rutu. Na svoja pisma je pritiskal pečat, ki kaže podobo sv. Florijana z nadpisom: „Sigillum ecclesie Galiane“ (!). Pravijo, da so hodili pred nemškorutarskega župana tudi nemški naselniki iz Sorice. Zadnji tak župan je bil Simon Kos, ki je umrl še le l. 1872.

V crkvenem oziru so ostali vsi Nemškorutarji združeni v eno faro do l. 1739. Poleg župnika sta stanovala v Koritnici (tudi „nemška Koritnica“ imenovanej — Nemški rut) še dva duhovna pomočnika, ki sta redno „ekskurirala“ po ostalih vaséh. Omenjenega leta pa dobijo vasi Podbrdo, Trtnik, Bača in Petrovo brdo svojega lastnega duhovnika, ter utemeljijo l. 1848. celó faro Podbrdom. L. 1772. se odtrgajo Stržišče (s seli Znojila, Kuk in Kal) od Nemškega ruta, ter dobijo svojega duhovna. L. 1806. ustanovijo tudi v Oblokah posebno duhovnijo za to vas in za Hudojužino.

Čeravno so sedanji Nemškorutarji že popolnoma poslovenjeni, vendar se še vedno razlikujejo od Slovencev v značaji in govoru. Nasproti Slovincem prikazujejo se Nemškorutarji bolj počasni, prvotni, manje omikani, pa tudi štedljivejši in boljši gospodarji, kakor so navadno bližnji Slovenci. Le ob nedeljah zahajajo radi v krčmo in tedaj se navadno

* Št. Kocjančič, „Sl. Bčela“ 1853., str. 69.

** Ibidem.

precej opijejo, žalibog največ le žganja. Tudi dekleta hodijo v krčme in pijejo z moži prav pridno. Sploh je obnašanje nemškorutarskih deklet bolj moško, nego žensko. S svojimi slovenskimi sosedi na Koritnici (blizu Grahovega) živijo Nemškorutarji v večnem sovraštvu in vednih razprtijah. Tudi med seboj se nemškorutarske vasi zmerjajo s „Koschpen-beschlagerji“, „Millichverschlafajer“, „Krotenverschlicker“.

Nekaj posebnega je nemškorutarska govorica. Mnogo osebnih in krajevnih imen nosi še sedaj popolnoma nemško lice, na pr. Daxkobler, Kusterle, Kemperle, Messner, Stendler itd.; Kautzenecke, Holderneck, Welleneck, Stadeleck, Hochkobel, Thurn, Katzenbach i. t. d. Gora na meji proti slovenskej Koritnici se imenuje „Windischkobel“. Kedar hočejo Nemškorutarji govoriti o slovenskih vaséh, takrat pripovedujejo, da se to in to godí „po Slovenjem“ ali „na Slovenjah“.

Starejši Nemškorutarji razumejo še dandanes svoje tirolsko narečje, ali govoriti se jih sliši le redkokdaj. Posebnost tega narečja je, da ne poznajo sikalcev *s*, *z*, *c*, nego da rabijo namesto njih vedno le šumevce *š*, *ž*, *č* (tako tudi, kedar govoré slovenski). Mesto *a* ali *o* izgovarjajo vselej *ou*, na pr. „Ig berde žoun vek'n (vekati, vikati), ban mir di šila (= sila) koumt“ (Ich werde schon schreien, wenn mir die Noth kommt). „Koumt'r ouch mourgn nouch Toulmain?“ (Kommt er auch morgen nach Tolmein?) — Kakor se iz tega zgleda vidi, poslužujejo se radi zaimena tretje osebe mesto druge, na pr. „hout'r g'moucht die rout'nga?“ (hat er [mesto: hast du] die Raitung gemacht?) — „Žau'r, zau'r, be'r trinkt!“ (Schau er, schau er, wie er trinkt), vikala je pastirica drugej ženski, pokazavši jej na kravo, kako vodo pije.

Pomanjševalna končnica je v nemškorutarščini *le* (*chen* ali *lein* ne poznajo), in zató govorijo: „Žöhnele, Mägdele, Therezele, Mičele, Hanzele“ i. t. d. Pa tudi kedar ne pomanjšujejo, pritikajo končnico *le*, na pr. špringele (houše) = zajec, hašpele = kolovrat, lampele = jagnje, mekele = jagnje, kezele = kozliček, čačele = tele, buderle = oven i. t. d. — Sploh imajo v svojej nemščini vse polno slovenskih besed: merchen (mrha), koschpen (košpi), tschatschen (čecha dekle), klouschacht (gluh) i. t. d. — Posebnost nemškorutarskega narečja je tudi, da ne pozna superlativa, nego da ga izraža s podvajanjem besed, na pr. „spitzig spitzig“ = sehr spitzig.

Tudi kedar slovenski govoré, rabijo neizrečeno radi šumevce. Tako pojejo na pr. v crkvi: „Čaštito všaki čaš buodi šveto šladko ime Ježuš!“ — „Však 'n krajčar kruha šmo šniedli.“ Prigodi se pa tudi, da zamenjujejo šumevce za sikalce in nasprotno. Iz tega nastane mnogokrat zelo smešna govorica, kar jim hudobni sosedge radi oponašajo. Tako na pr. govorijo Nemškorutarji o „židanem mostu“ (t. j.

zidani most), kar pa drugi tako razumevajo, kakor bi bil most od svile (žide). *

Vse te posebnosti nemškorutarskega narečja so za jezikoslovca prav zanimive. Iz njih se razvidi velik upliv slovenščine na promeno nemščine. Tako je tudi za psihologa važno opazovati, kako se dva nasprotna jezika med seboj mešata. In slednjič bi nam mogla tudi fonetika pomagati reševati pitanje, ali je več slovenskega, ali več nemškega življa v individualnosti Nemškorutarjev; zatoorej opozarjamo slovanske učenjake tudi na to narečje.

S. Rutar.

Obraz rožanskega razrečja na Koroškem.

Spisuje Janez Scheinigg.

(Dalje.)

3. Velevník.

- a) { dévōj; dévōjva, dévōjta; dévōjm', dévōjte.
časēj; časájva, časájta; časájm', časájte.
- b) { préd'; préd'va, préd'ta; préd'm', préd'te.
bör'; bōriva, bōrita; bōrim', bōrite.
- c) vál'; vál'va, vál'ta; vál'm', vál'te.
- d) { hód' (godi); hód'va, hód'ta; hód'm', hód'te.
hod'' (hodi); hōdiva, hōdita; hōdim', hōdite.

O naglasu je omeniti, da poudarjajo glagoli, ki naglašajo v sedanjiku v pred osebilo, korenov samoglasnik. Isto tako pada naglas na koren pri mnogih glagolih, ki jih spregajo po spregalu *hód'm* (hodim). Glagol čá'am s sestavljenko počá'am skrči se v čáj in počáj iz čá'ōj in počá'ōj. Viem, vádōt' glasi se v velevníku: vōj, vējva, vējta, vějmo, vėje. Od glagola idem nahajamo v rož. razrečji samo velevníkove oblike: jōd', jéta, jéte; sedanjik nadomestuje hrem, in velevník navadno poj'd'; pojvā, poj'tā; poj'mō, poj'tē. Omehčanje goltnikov pred velevníkovim naklonilom v sorodne sičnike (sežem sezi, rečem reci) brani tudi še naše narečje, a vendar se že izgublja; kajti mimo oblike *re'' = reci* čuješ tudi *rōč''*; mimo *lěz'* tudi *lěz''*; pačam govori se edino *pōč''*; mimo *vřz'* tudi *vřz''* i. t. d. Čist sičnik se je ohranil v narodnem reku, kateri se očita za-spancu o binkošti (Pfingstschläfer): potōvc' hā, pomōvz' hā, zavliec' hā za puet (plot).

* Št. Kocjančič v Béeli 1853. — C. v. Czörnig, Die vergessene deutsche Sprachinsel Deutschruth, Zeitschrift des deutsch-oest. Alpenvereins 1875, Bd. VI. pg. 247—253.

4. Deležniki.

Deležnika sedanjega časa se ne nahajata pogostoma v narodnem govoru rožanskem; navesti moremo samo sledeče primere: hradě - gredě, 'lačě - klečě, movčě, sadě - sedě, stojě; cvatěč, horěč, mahóč, rděč, svověč, vreč, všěč.

Isto tako je izgubilo narečje pravi glagolni deležnik preteklega časa; ostal je samo deležnik s' rívš' - skrivši, ki ga pa uporabljajo za prislov.

Opisovalni deležnik izpeljuje se pravilno. A ker upliva končni so-glasnik *l* na predhajajoče samoglasnike, da se izgovarjajo zlogi *al*, *el*, *il*, *ul* na *ov*, ako imajo kratek naglas ali nobenega, kaže nam rožanska govorica sledeče obrazce preteklega deležnika:

- a) dévov, dav'vā - delal-a; tasōv, tasāva - tesal; jamāv-a - jemal-a;
- b) nésōv, nasvā; sadōv, sadēva - sedel, sedela; pravzēv-a - prevzel;
- c) hválov, hvál'va - hvalil-a; nosōv, nosīva; hradīv-a - gradil;
- d) — — — obōv, obūva - obul-a; posūv-a - posul;
- e) pūhnov, pūhn'va - puhol-a; h'nōv, h'nīva - ganol-a; m'nūv-a - minol-a.

Primere gl. v Kresovem I. letniku na str. 461 in sl.

O p a z k e: Zobnik *d* se izgovarja natančno: pádov, pádva, nom. pl. pádl', pádle; prédov, prédva; jédov, jédva; jōdl', jēdle; samo povédov, *po*véva, nom. pl. povōl', povéle. Zobnik *t* se preliiva v *d*, kakor že v sedanjiku: pomadām - pometem, pomédov, pomadvā, nom. pl. pomōdl'', pomadlè; pladām - pletem, plédov, pladvā, nom. pl. plōdl'', pladlè; glagol cvatōv, cvatēva - cvetel ima prvotni *t*.

Glagol mór'm - moram glasi se v deležniku: móhov, móhva, s povzdignenim naglasom; a mōr'm - morem, móhov ima zategnen globok naglas. Staro spono *no* druge vrste nam še hrani glagol: mínam, m'nút', in v deležniku: m'nūv, m'nūva.

Deležnik trpevno-preteklega časa z obrazilom *-en*, ktero izgovarjajo Rožanje *-an*, obrazuje se pravilno: račān, tapān, rojān, stralān; hválan, tōžan, zvōlan, strēsān i. t. d.

O p a z k e: zrást'm govori se v deležniku: zráščān; nasām: našān; navóz'm: navóžan. Zobnik *d* pri glagolih IV. vrste spaja se z *i* v *j*: rojān, rajān - rejen, zam'jān - zamujen, vájan; vendar se hrani *d* v vídan, sprídan; častím ima čěščān (čěščāna s' ti Marija); nájdām: našān.

Druga oblika trpevnega deležnika rabi Rožanom kakor drugod: zabít, po'rít, začét, zadfet, obút. Glagol nardít' obrazi deležnik po drugej obliki: naréd - narejen, in opomniti je, da se deležnik *naréd* ne sklanja; na pr.: c'lín je že naréd; flínta je naréd; píle so naréd; al' je že na mízo naréd? - ist der Tisch schon gedeckt? Mislimo, da je to rabo pouzročil nemški upliv, kar hočemo pozneje po več primerih dokazati: omenjena oblika se nahaja tudi pri Rezijanih.

5. Pomožni glagol spreaga se takó-le: s''m, s'', jè; svā, stā, stā;

sm'' (smò), stè, sò; v prihodnjiku rabijo same skrajšane oblike: bóm, bós, bó; bóva, bóta, bóta; bómo, bóte, bój'; izmed sestavljenk so v rabi: dôbóm, prabóm; záb'm, pozáb'm; znóbím.

6. Npopolne oblike. Veleyniki: nà, náta, náte; al'', al'tà, al'tè = nemško-koroški: gelt du? gelt's ihr? — Glagol óč'm = hočem je samo v sedanjiku navaden; veleynika in nedoločnika ni. Mám = imám staplja se z nikavnico v nómam ali nčómam (naglas je na ô).

7. Zložene čase obrazujejo Rožanje slično drugim Slovencem. Na drobno naj se sledeče opazi: predpreteklega časa razrečje nima. Mesto sestavljenega prihodnjika priljubljene so oblike sedanjikove zvezane z členico *po*: na pr. polótím, pojézd'm, popélam, pójdám, potaçám, podírjam, poraçám ('aj pa máť poraçó = kaj bodo mati rekli); pob'žím, pofréím, pováb'm, ponasám, požanám, pováz'm, poživížham i. t. d.

8. O glagolskem stopnjevanji moramo omeniti, da se nekaj glagolov I. vrste premika v V. vrsto z obliko *-erati* mesto *-irati*; na pr.: drfet' (dreti), odérat'; zapríet', zapérat'; zavríet', zavérat'; ozríet', ozérat'; požríet', požérat'; vendar se govori: osíрати; vmíрати, vmírat'. Sploh pa hrani stopnjevanje precej nepokvarjenega blaga, kar se naj z nekimi primeri razjasni:

Bröst'', brodíť; bost'', zbádat'; hnát', honít', pohánjat'; hrízť, vhrízňť, vhrízvat'; nóst'', nosít', pranášat, pranáš'vat'; pót', spíevlat'; píť, napojít', napívlat', napájat'; sóst', sadét', sadít', posíedat'; sčé, usé'n't', sá'at', nasé'vat'; tóč'', točit', tie'at', natá'at'; lőč'', lažát', povožít', políehat'; jót'', hodít', zahájat'; 'lét', pra'línjat'; brát', zbírat'; zapét', zapénjat', zapénj'vat'; močít', namá'at', namá'vat'; v''sat' (viseti), obést', obíešat', obíeš'vat'; mést', prímíes't', prímíešat', prímíeš'vat' i. t. d. Žjam (žgem), žhát' glasi se v 5. vrsti: žáhat', na pr.: pržáhat' = prižigati; požáhönje = požiganje = Die Einbrennsuppe.

Ponavljajni glagoli, kakor hojevati, letevati, noševati, pijejati, spevati, niso v rožanskem razrečji navadni.

9. Raba dovršnih in nedovršnih glagolov strinja se v obče z drugimi narečji. Tujke so nedovršniki: lífram, šríbam i. t. d. Nekatere tujke izpreminja govor v opetovalne glagole: bírmam, bírm'jam, bírm'vat'; šríbam, šríb'jam, šríb'vat'; vížam, víž'jam, víž'vat'; bájsam, bájs'jam, bájs'vat'; stéham (= stechen = gravieren), stéh'jam, stéh'vat'; i. t. d.

Mnogokrat razločuje samo naglas dovršivni in nedovršivni pomen glagolov: vlíjam, navíjam, nabíjam so nedovršniki; vlijám, navijám, nabíjam so dovršniki; isto tako objémam, snémam, vzémam so dovršniki; ako povzdigneš glas objémam, snémam, vzémam, dobiš nedovršnike; pradát' je dovršnik, prúedat' nedovršnik.

VII. Príslov.

Našteli homo samo tiste, ki so ali rožanskemu govoru izključljivo svojstveni ali pa ki dobivajo po izgovarjanji drugačno lice.

Čój = kje, čír = kjer, čěj = kjè, néčój = nekje, t'' = tu, tlé = tu-le, tòm' = tukaj, tòm'-le, té'a = tukaj, té'ale, tam, tám-le, néír = nikjer, čírbod', v'nè = zvonaj, sov'nè = sem v'nè = herausen; tovnè = tam v'nè = draussen; notrè; santrè = sem notrè = herinnen; tantrè = tam notrè = drinnen; v''n, v'n'à, tov''n = hinaus; sov''n = heraus; notr; santr = sem noter = herein; tantr = ta noter = hinein; dovsěj = herab, horsěj = herauf, dovtěj = hinab, hortěj = hinauf; sà = sem; sà-le; tó-sa = tu sem; tósa-le; tà, tóta, tá-le, tóta-le; sà n tà = sem ter tja; domá; mov (ali móva) = domú (domov); tatlè = tam doli le; t'hor'', t'hórle; pried', zád', spod'', zvřh; pried, zad, spued, na vřh; mesto *proč* govorijo Rožanje nemški wök = weg; na pr. jöd' wō' = idi proč; dálč, dōle = dalje.

S'dè (sadà) = sedaj; nōj'de = nekdam; s'or'' = skoro; vsol'' = vselej; zmíram; potlè; potám; t'dè = tedaj; dan''s, n''s; včar''; dríeve, dáve, jútře; ncō = nocoj; líetas; pozdí = pozno; prhod'' (pri godu) = zgodaj; pracè = precej; jútře míne = übermorgen; ob'oríeda = obkorej; t'ajbárt' = tolikokrat.

Nikavnice imajo Rožanje sledeče: nà = ne, ktera pa ne stoji sama za se, temveč v sestavljenkah enako nemškemu *an*; nà' (ná'a), pravo in pristno znamenje rožanskemu govoru; nč; 'ar skrajšano iz n'ár = nikar. Vredno je tudi, da se omeni, kako se uporabljajo nikavnice pri glagolih. Navadno govori Rožan dve nikavnici, kar razvidiš iz teh-le primerov: Al' 'nóč's (= nak noč's) vzét' d'nár? Jaz 'nís'm otòv d'nár vzét'; 'nís'm je postal iz: nak nís'm; Mát' néiso (= né niso) domá. Očéta nčír nčís'm (= nč nčís'm) vídov. — Glagol mam (imam) predružači se z nikavnico v nčómam ali 'nómam. Kdaj se stavi h glagolu nč ali na', ne dá se do dobrega razložiti.

VIII. Predlog, veznik.

Predlog *màd* zastopa dva predloga: *med* in *nad*; na pr.: vóv' je màd ovčé vdarov; mad C'lóvcam je hudourje. Predlog *o* uporablja se redno v časovnem pomenu; na pr. o vólčój noč'', o novám lét'.

Izmed veznikov je rožanskemu govoru priljubljen *pa*, kateri se najbolje primerja z grškim *ché*; ako pa sledi vprašalnim zaimkom ali prislovom, enako je nemškemu *denn*: čój pa = wo denn, 'dá pa = wann denn.

(Koniec oblikoslovja.)

O imenitnejših električnih iznajdbah.

Spisal S. Šubic.

(Dalje.)

III.

Kakor bolj znani telegraf, ki ga tukaj samo mimogredé omenjamo, ni drugega kot električna osnova, s katero pošiljamo po elektrovodih svoje misli v daljne kraje, enako je telefon električna osnova, po kateri pošiljamo svoje glasove v daljna mesta. Od začetka na svojej prvotnej stopinji ima telefon dve škatljici. Prva škatljica vzame vá-se ta ali oni glas, kateri obstoji v tresočem valovji po zraku, ter daje z njim električna znamenja, ko zračno valovje v škatljici sostika in razpregava električne vezi kake galvanske baterije. Ta električna znamenja, daljši ali krajši galvanski toki, gredó po telegrafnih vezéh v tuje kraje, kjer zahajajo v drugo škatljico, ter vzbujajo v njej z mnogovrstnimi pripravami enako migljajoče gibanje po zraku v škatljici, ktereга zasliši uhó, ki se v tihej sobi pritiska na škatljico.

Prva škatljica na sprednej strani, h kateri se vstopimo, ako mislimo govoriti s kom, ki biva v drugem mestu, ima cev s široko odprto ustnico. Ako pritismemo usta na ustnico, kakor bi hoteli trobiti, in ako govorimo glasno in polagoma vá-njo, prevažuje se glas našega govora v električni tok. Pokrita je namreč škatljica na drugej strani z elastično kožo ali s kako drugo, rado migljajočo napravo. Na elastično kožo ali na elastično pero je prilepljena platinska pločica tako blizu konca elektrovodne vezí, da se jame zadevati ob ta konec, ko se trese kožica ali pero od glasú v škatljici donečega. Drugi konec elektrovodne vezí pa je pripet na škatljici in stoji v dotiki s platinsko pločico, tako sicer da se dotikujeta oba konca električnih vezí in da teče tok po elektrovodnih vezéh, kakor hitro se dotakne pločica nasproti molečega konca vezí.

V drugej škatljici, katero si lahko mislimo na tujem mestu, kamor drže elektrovodne vezí, bila je v prvotnej osnovi telegrafna vez povita na dolgo spiralko okoli cevi, v kateri tiči železna palčica. Ko priteče galvanski tok po vezéh in gre skozi spiralko krog železne palčice, stresa se palčica od toka ter jame doneti vsled tega stresovanja, kedar prihaja po spiralki tok za tokom. Tega donenja se navzame tudi zrak v škatljici ter podpira glas donéče palčice. Železna palčica v drugej škatljici doní tedaj po tistem glasovnem redu ali rythmu, po katerem se v prvej škatljici dela od prvega glasú zračno valovje. Kdor pritiska uhó na to škatljico, sliši tedaj v tihej sobi iz škatljice doneti

glasove onim enake, ki jih je sprejela prva škatljica. Kedar izbuja glasovni red, ki ga zaslišimo iz druge škatljice, v naših ušesih občutke znanega rythma, kake melodije, mislimo poslušaje telefon, da izvira glas ali petje tiste osebe, ki ga dela v prvi škatljici, zdaj iz druge škatljice, kakor da bi ona oseba v drugi škatljici rahlo govorila ali pela.

• Pri svojej prvotnej napravi še sicer telefon ni dajal posnetih glasov na tujem mestu tako natančno, da bi se bil lahko na njih spoznaval značaj izvirnih glasov, temveč marljivim in nevernim opazovalcem se je dozdevalo, da bi telefon ne mogel izpolnjevati drugega namena, kot ponavljati glasovni rythem, ki izvira na prvem mestu. Nekaj nedečakljivcev je pa upalo, da bo mogel telefon prenašati celó petje z natančnim značajem pevčevim iz mesta do mesta. Zakaj bi človek ne mogel osnovati mašine, ktera posnema na tujem naše besede z vlastjem našega glasú, ako je vedel Caselli osnovati telegraf, ki posnema naš rokopis in narisane podobe, bodi si na tem ali na onem daljnem kraju, kjer je priprava zá-nj, in sicer tako natančno, kakor da bi mi z lastno roko tamkaj sami pisali ali risali. —

Vselej kedar reši umetnik s svojo iznajdeno napravo kako težko nalogo, vselej kedar doseže hrepenéč nedečakljivi cilj in konec, navdušuje ogledujočega človeka mogočnejša dušna moč ter mu daje upanje, da bi ne bilo nič tako težavnega, česar bi človek s pomočjo naturnih močij po svojej bistroumnosti doseči ne mogel.

Telefon na svojej imenovanej prvotnej stopinji ni še mogel posnemati glasú te ali one osebe tako natančno z vsemi njegovimi lastnostmi, tako da bi poslušalec po telefonovem ponavljanem glasu zamogel spoznavati osebo, ktera iz telefona k nam govori. S časom pa so se naprave, ki delajo glas v telefonovej škatljici, zboljševale; mesto elektromagnetičnega donenja v spiralki tičeče železne palčice pripenjala so se pred koncem elektromagneta jeklena elastična peresa, tako občutljiva in rado tresoča se, da so se jele potresati in migljati od vsaktere izpremembe v moči elektromagnetovej ali od vsaktere izpremembe moči električnega toka.

Ker se pri takej bolj občutljivej osnovi tresoče gibanje elastičnega peresa v škatljici izpreminja od vseh tistih brezštevilnih uzrokov, kateri uplivajo na moč električnega toka, izpreminja se s tem elastičnim tresenjem tudi donenje v škatljici ter se izpreminja vlastje glasov, ki jih slišimo iz telefonove škatljice. Kakor pa telefon iz svoje škatljice govori posnemajoč mnogovrstno gibanje elastičnega peresa in daje s tem posnemanjem govoru njegovo pravo vlastje, enako posnema občutljivo gibljóče peresce v prvi škatljici, v ktero govorimo, vsaktero posebno tresenje zraka, ktero tresenje se ravna po vlastji našega glasú. In z istim prejetim vlastjem prenaša električni tok naš glas v tuje kraje, kjer se posluša na tujem v tihej sobi iz druge škatljice ponavljani glas z vsemi

tistimi značaji, ki jih ima na sebi glas našega govora ali našega petja. Poslušalec sliši tedaj iz druge škatljice ravno tako glasove, kakor da bi mi v škatljici govorili ali peli, ter pravimo, da se sliši na tujem mestu naša lastna govorica in naše lastno petje.

Pri občnej razstavi električnih aparatov v Parizu so se tudi telefoni razkazovali po raznih zá-nje pripravljenih sčbicah ali kabinetih. Tisti obiskovalci, kateri še niso poznali telefona, niso se mogli dosti nanačuditi nad skrivnostnim dejanjem te naprave, ki je ponavljala kaj natančno človeški govor, tako da se oseba, ki govori, lahko spozna po telefonovem glasu. Večina obiskovalcev se je zbirala v tistej sobi, ki je imela nad vrati napis: „*théâtre de l'opéra*“. V to sobo jih je dohajalo toliko, da so morali cele ure dolgo čakati, predno so prišli na vrsto. Več teh obiskovalcev se je povračevalo več večerov zaporedoma v to sobico, kamor jih je gonila radovednost, kako se tukaj sliši po telefonih petje iz slovečega gledišča, o katerem se hvali, da se opere na celem svetu ne pojó nikjer boljše ko tam.

Do ktere daljave more telefon po elektrovodih prenašati glasove, da se na tujej postaji zaslišijo še s svojimi praviimi lastnostmi, to je vprašanje, katero se skuša rešiti s sedanjimi poskusi. Zatorej se je poskušalo v Parizu, ali bi se moglo iz Havra morsko šumenje po telefonu slišati do Pariza, — in glej, slišalo se je šumenje morja!

Kakor so se pri iznajdbi električnega telegrafa napregale telegrafeve vezi po večjih mestih in iz mest v bližnje kraje po njihovej okolici, enako hité sedaj tisti možjé, kateri imajo preskrbljevati poštna naročila, da bi kakor hitro mogoče osnovali telefonu elektrovode po večjih mestih in daleč po okolici, kajti potrebe človeške in samoprid iznajdljivcev jih priganjajo, polastiti se vsakterih naprav, s kterimi se hitreje spečavajo sporočila v daljne kraje. Že so kupci po večjih mestih osnovali svojemu posebnemu telefonu cele mreže elektrovodnih vezíj, tako izpeljane, da se prikleplje ta ali ona hiša k telefonovemu elektrovodu, kjer koli se hoče telefona posluževati kak društvenik, ki se ima o svojih opravkih kaj večkrat pogovarjati z drugimi društveniki, ki imajo vsak svoj domači telefon priprèžen k vezém glavnega telefona.

IV.

V poprejšnjem smo že omenili, da se vlastje glasov, ktere iz telefona slišimo, izpreminja z vsemi tistimi urozki, kateri uplivajo na moč električnega toka. V tej resnici pa tiči drugi glavni zakon, kterega bi brez omenjenih poskusov ne bilo lahko postaviti na dan. Ta zakon nam pravi, da vsaktere izpremembe moči električnega toka same na sebi delajo v telefonih svoje lastne glasove.

W. Smith pa je pri svojih poskusih s telefonom našel, da se zavira,

ktero stavlja selen električnemu toku, ko ga skozi njega napeljemo, zelo izpreminja; in Smith-ov pomočnik je s skušnjami dokazal, da dela selen, ako ga solnce obseva, toku manjšo zaviro. Bell in Tainter sta po posebnej kemičnej umetnosti napravljala iz seleno tanke pločice, občutljive gledé njihove električne zavire. Neka takih selenovih pločic, ktera je v temi štoječa delala skózi-njo tekočemu toku zaviro 300, izgubila je na luči toliko svoje elektrotlačne zavire, da ko je solnce ná-njo sijalo, ni toka z večjo močjo zavirala kakor s 155. Taka selenova pločica dela tedaj, ko stopi iz temote na luč, skoro polovico manjšo zaviro tistemu električnemu toku, ki teče skózi-njo.

Ako vprežemo tedaj v elektrovodne vezí kake galvanske baterije tako selenovo pločico in zraven nje tudi telefon v ravno tiste vezí, in ako premičemo pločico, med tem ko teče tok skozi njo, iz teme na solnce in nazaj, izpreminja se z njeno električno zaviro tudi moč električnega toka; torej se vsled zgoraj imenovanega zakona iz telefonove škatljice zaslišijo glasovi, nasledki tega izpreminjevanja.

Opirajóč se na take iznajdbe, posebno na opazek, da tema in luč izpreminjata selenovo elektrovodilno moč, poskušal je G. Bell porabiti k telefonu solnčne žarke in selen. Na to podlago se opira Bell-ov *fotofon*.

Iz majhnih izprememb selenove elektrovodilne moči izhajajo tudi le majhne izpremembe električnega toka, in sicer tako, kakor da bi v elektrovodu postajal slab nov tok tedaj, ko kaj več solnčne svetlobe selen zadeva. Ker pa je Bell po izkušnjah tudi že bil pozvedel, da ne morejo slabi električni toki, niti ako sostakneš električne vezí, niti ako jih razpneš, sprožiti toliko tresočega gibanja v telefonu, da bi ga mogli slišati, pač pa ako hitro zaporedoma vezí sostikuješ in jih razpenjaš, — presodil je urno, da bo tudi v pričujočem naklonu treba v selenu izpremembe z lučjo hitro zaporedoma ponavljati, ako se hoče pričakovati kaj čutnega glasú v telefonu.

Da doseže svoj namen: da bi solnčni žarki ali druga svetla luč na tujem mestu, zadevaje na selenovo pločico, vpreženo s telefonom vred v tam kajšnjo galvansko baterijo, vzbujali v onem daljnem telefonu naš glas in našo govorico, skušal je Graham Bell osnovati novo napravo, ktera bi z lučjo vred pošiljala vlastje našega glasú do daljnega kraja, kamor sega luč. K temu namenu je bilo treba apparata, s katerim mi, ko vá-nj govorimo, tistemu lučnemu žarku, ki iz apparata zleti v dalnje kraje, utisnemo z govorjenjem enake izpremembe, kakor jih utiskuje vlastje našega glasú zračnim valovom v telefonovej škatljici ali v prostem zraku. K takemu apparatu se najbolje prilega ravno elastično zrcalo, kakor na primer posrebrni „*glimmer*“. Ko ód zadej vá-nj govorimo, utiskuje naš glas elastičnemu zrcalu tresóče gibanje, ki ga dela naš

govor v zraku. Ako pri tej priči zadeva od spredi svetla luč ali solnce, da žarki odletujejo od zrcala tja na tuje, utisne se luči od zrcala, ki ga ona zadeva, značaj tistega gibanja, ki izhaja z govorom vred iz naših ust.

Ko tako odletujoča ali reflektovana luč dohaja v tuje kraje, prinaša s seboj tja tisto tresočče ali undulatorno gibanje, ki se ga je navzela od našega govora. Ta luč obseva tam pripravljeno selenovo pločico, ktera je s telefonom vred vprežena v elektrovodne vezí ondašnje galvanske baterije, ter ponavlja našo govorico s telefonom, ki nima nobene telegrafne zveze z našim krajem t. j. s fotofonom.

V tej luči, ki obseva fotofon, je množina svetlobe ali moč njena razdeljena po istem redu, po katerem se vrsté tresočča gibanja in glasovno valovje po zraku, ko se razširja naš glas po njem.

Graham Bell ni sicer pri svojih prvih poskusih imel sreče, da bi bil slišal iz telefona, ki ga je luč obsevala, prvi govor, vendar je bil tako popolnoma prepričan, da se s telefonom more zaslišati hitra menitev med lučjo in temoto ali med manjšo in večjo lučino močjó, da je 17. maja 1. 1878. izustil té-le besede: „Z lučjo je mogoče slišati senco“! —

Najbolj občutljive glasove sta vzbujala G. Bell in njegov prijatelj in pomočnik S. Tainter z lučjo, ktera je prešinjala luknjičasto pločo, med tem ko se je ploča vrtela na tihem brez šumenja in glasú. Ko je ta luč zadevala selen na tujem mestu, slišal se je glas iz ondašnjega telefona t. j. iz fotofona.

Ko je taka luč, ki je prešinjala luknjice na vrtečej ploči, zadevala na tanko pločico obstoječo iz „hartgummija“, dajal je gummi neke glasove od sebe. Na ta način preiskovaje in poskušaje druga telesa, našla sta Bell in Tainter, da daje večina teles glasove, ako jih obseva imenovana luč s pretrganimi žarki. — Zaradi enakih prikaznij pristavimo sèmkaj nekaj drugih zgledov.

Pri takih poskusnjah z debelimi in tankimi pločicami raznih teles pozvedela sta Bell in Tainter, da tanke pločice rajši doné kot debele, če jih zadeva luč obstoječa iz pretrganih žarkov. Ta prikazen dokazuje, da se glasovi delajo na obsijanem površji telesa. Temna in neprozorna telesa požirajo hitro na svojem površji vso luč, ki jih obseva, tedaj se moč te luči po vrhu telesa takoj v gorkoto izpreminja.

Ko obsevajo tedaj pretrgani žarki površje telesa, ogrejejo se površni deli hitro nekaj malega, in tudi v luknjičastem površji tičeči zrak se ogreva in iz luknjice izganja. Vsak žarek, ki zadene površje telesa, pahne nekaj zraka iz površja proti prostemu zraku, in množina po redu priletečih lučinih žarkov dela tudi toliko migljejev tistega reda v bližnjem prostem zraku, in to migljanje daje zračno valovje, ktero zaslišimo, ko pride v uho.

Najlažje se opazujejo glasovi, ki izvirajo s površja telesa, ki ga luč

obseva, ako zapremo teló v stekleno bučico, iz ktere drži kratka široka cev do ušesa. Taki poskusi so pokazali, da dajejo vsa trda telesa glasove, če jih obseva luč obstoječa iz takih pretrganih žarkov, ktere telo rado požira ali absorbuje. Temna in črna trupla dajejo najrajši take glasove, in sicer tem rajši, čim bolj je njihovo površje luknjičasto in rahlo. Črna svila in volna rade glasno doné, posebno rade pa saje. Ako se dene žličica saj v stekleno bučico, ali ako se okadi steklena pločica ali žičina (dratina) mreža v plamenu lojeve sveče, dajejo rade glasove, ko jih obsevajo pretrgani žarki.

Ker so se saje tako posebno pripravne skazale za lučino glasovanje, poskušalo se je, ali bi mogle saje ponavljati človeški glas. In glej, saje ponavljajo naš govor. Ako govorimo v Bellovo elastično zrcalo, in ako se luč takrat od zrcala vrača in letí v stekleno bučico, ki ima saje v sebi, ponavljajo saje v bučici naše govorjenje! (Konec pride.)

Mlajše mehčanje.

Znano je, da se goltniki *k, g, h* pred mehкими samoglasniki, tedaj v nsl. pred *e, i* in *a*, če je postal iz *ъ*, mehčajo, na pr. reko: rečeš, vrgo: vržeš, greh: grešiš, svedočanstvo: stsl. svědočestvo. To pravilo je tako naravno, kakor na pr. latinec bere svoj *c* pred *a, o, u* kot *k*, pred *e* in *i* ga pa mehča, na pr. dicam, dico, dicunt: dicis, dicet.

Le v novejših tvoritvah se mehčanje opušča, in goltnik ostaja proti jasnemu pravilu, če pravimo na pr. pikec, bogec, gralec zraven grašec.

Nasproti pa v novejšem času tudi mehčamo, kjer bi po starih veljavnih pravilih ne smeli mehčati.

1. Pravimo in pišemo na pr. tujčev, stričev, ujčev, hlapčevski, goščovski, oziroma godčovski, godčevski: godec, m. tujcev, stricev, ujev, hlapcevski. Vsekako je svojivna priponka prvim besedam *ov* (*a, o*), ki se po mehkih soglasnikih mehča v *ev* (*a, o*), zato Adamov, pa cesarjev; kako pa tedaj po *c*?

Po primeru množinskih rodilnikov, ki jih pišemo stricev, ujev, hlapcev, glasila bi se ta priponka v imenovanih besedah tudi stricev, ujev, hlapcev, tujcev in hlapcevski, godcevski. Samoglasnik *o* namreč mehčamo tudi po *e* v *e*. Priponka *ov* je tedaj po *c* omehčana v *ev*, toda *c* bi imel ostati. Če vendar *c* mehčamo v *č*, je to omehčevanje neorganično in spada v mlajšo dobo, blizu enako kakor pri nas govorijo na pr. velewnike: reči, vleči, vrži, mesto: reci, vleci, vrzi. Mlajša doba je zaznamovana v tem, da ima mehčanje dve stopnji; najprej omehča predhodnji soglasnik *c* naslednji samoglasnik *o* v *e*, in potem upliva ta *e*, kakor da bi bil izviren, na prednji soglasnik in ga omehčuje v *č*.

2. Soglasnika *s* in *t* se mehčata pred prejetovanimi samoglasniki, na pr. *nos-jen: nošen, *mot-jen: močen; vendar pred prostimi tudi mehkiimi samoglasniki v stsl. in nsl. ostajata, na pr. nosim, motim. Imamo pa vendar nekoliko besed, ki se mehča v njih *s*, *t* ali *st* tudi pred prostim samoglasnikom, na pr. višina: stsl. vysina; mačica zraven matica, Weisel; morda je mlajše mehčanje tudi koščen: kost; pri nas govorijo kostén, tako tudi kostnjak, kostnjača, dasi pravimo koščica (Obstkern), koščak (Steinnuss) iz *kost-jak; oblika koščica gre pač na podstavo *košća t. j. *kost-ja, prim. koščast; tako pravimo tudi le peščica: pest, pričakovali bi *pestica, prim. pestnica, toda najbrž imamo tudi tú podstaviti posredno besedo *pešća iz pest-ja; pošiljati: stsl. posylati ima svoj *š* menda po uplivu mehkega sosedu *lj*, vsekako je mehčanje mlajše; naraščaj: narast se pač naslanja na naraščati; v besedah: lišast zraven lisast, gobčast: gobec, zobčast: zobci, jamičast: jamica, koščast: kost, ima se menda podstaviti priponka -jast, kakor služi v besedi goščava: gost priponka -java; tako menda tudi v besedi nemčak: nemec priponka -jak, dasi je upliv pomanjšalnih oblik na pr. nemček tudi sodeloval. Ovčar: ovca, lončar: lonec gredó na prilog ovčij, lončij, primeri pšeničak. Po vsem tem še tedaj mlajše mehčanje ostaja v besedah višina, mačica, pošiljati in morda tudi koščen.

3. Nekterim besedam se oblika razjasni le po mlajšem mehčanju. Te besede so: hči, nihče in besedica ješče, šče, še.

Poskusimo a) skr. duh-i-tr; gr. θυ-ά-τρο; n. Toch-ter; lit. duk-ter; stsl. dъšti iz *dъštěr; nsl. dšči, dhči, hči; srb. kći.

Navedene besede so si brez dvombe v rodu; lit. in stsl. beseda duk-ter in dъšti, rod. dъster-e, odgovarjate si polno z debloma: duk-ter: dъš-ter; v stsl. je lit. *u* v oslajljenej obliki *ъ*; v imenovalniku je končni *i* postal iz *ě* po odpadle *ъ*; kajti nobena stsl. beseda se ne končuje na soglasnik, ampak končni soglasniki odpadajo; prim. mati iz matěr: μη-τηρ, lat. mater, n. Mutter; v roditelniku se debelski *r* zopet prikazuje, zató dъster-e; nadalje daje skupek *kt* v stsl. št, na pr. tešti iz *tek-ti, zató lit. dukter stsl. dъster-.

Stsl. obliki dъšti, dъstere odgovarjala bi v nsl. oblika *dči, *dčere, primeri reči, stsl. rešti iz *rek-ti. Mesto te oblike pa imamo obliko hči, hčere, srb. kći, kčere. Če primerjamo stsl. obliko dъšti in nsl. hči, odgovarja stslovenskemu *š* naš *h* in stslovenskemu *t* naš *č* oziroma *é*, in prednji *d* je zvečine odpadel, kjer se ne govori dhči. Da je ta nadomestitev istinita, jasno je iz tega, ker se menja *h* s soglasnikom *š*, tako da imamo zraven oblike hči tudi obliko šči oziroma šči, dšči. Da ni tedaj v obliki hči morda *h* vrinen iz d-h-či, svedočita zravni obliki naša sči in srb. kći. Zató trdim, da je nsl. beseda hči postala iz stsl. dъšti

tako, da se je stsl. *št* pred *i* v drugo omehčal v *šč*; tako je postala oblika: *dušti*, **dušci*, **dšci*, *šci*, *hči*, oziroma *hči* srb. *kči*.

Da se *šč*, oziroma *šumniki* razlikujejo, zato primeri *hčipek*: *ščipek*, *vikši* in *vihi* iz **višši*, *vekši* iz **večši*.

Če je ta razklada istinita, onda bi imeli v naši navedeni besedi dokaz za Miklošičevo trditev, da smo Slovenci tudi enok imeli in govorili stsl. *skupek št*, če ga tudi sedaj nimamo več.

b) Ravno tako bi jaz razkladal besedo *nihče*. Recimo: *nikato*, *nikto*, *ništo*, **nište* ali morda **niščo*, *nišče*, *nihče*.

c) Verjetnejše pa še postanejo te razklade, če primerjamo besedo *ješče*: denimo *čes. ješte*, hrv. srb. *jošte*, slov. *ješče*, *ješče*, tedaj ni dvombe, da tukaj *č*, oziroma *ć* nadomestuje soglasnik *t* českega in hrv.-srbskega jezika.

Ta prikazen pa se morda ponavlja na tvoritvah na *-šče*: *ognišče*, *torišče*, *semenišče* itd. Vsaj Jagić trdi, da se je *t* tudi v stsl. skupku *št* mehko izgovarjal.

J. Šuman.

Zgodovinske črtice

o nekdanji provinciji Windischgraz.

Priobčuje Davorin Trstenjak.

XXV.

Aeneas Sylvius grof Piccolomini, pozneje papež Pius II., župnik sv. Pankraca v Slovenjem Gradcu.

Kakor so od severne strani sèm avstrijsko-štajerski vojvode, oziroma rimsko-nemški cesarji, nadlegovali oglejske patrijarhe, tako od južne strani mogočni Venetčanje. Patrijarh Ludovik iz rodbine švabskih vojvodov Teckov, ki je od leta 1412—1435. vladal, ni mogel več patrijarštva propada rešiti. Cesar Sigismund pokrije njegovo deželo z vojsko, vzame patrijarhu več gradov in počne boj z Venetčani, v katerem pa so Venetčanje srečni bili in si vso zemljo do Tagliamonta osvojili. Patrijarh je stal na cesarjeve strani in šel s pomočjo ogerskih čet nad Venetčane, vendar od njih premagan, moral jim je izročiti Videm, a lastni prebivalci spoznavši nemoč posvetne oblasti patrijarhove, stopili so na stran močno rastoče republike venetske, in Friulsko je bilo za patrijarštvo izgubljeno. Sicer je papež Martin V. s erkvenega zbora baselskega izrekel izobčenje čez Venetčane, a to ni nič pomagalo. Patrijarh Ludovik je umrl iz domovine izgnan v Baselu (1437).

Baselski crkveni zbor postavi leta 1439. Aleksandra, škofa trientskega, vojvodo masovskega, za patrijarha, a Venetčanje ga ne priznajo; zato izvoli papež Eugenij IV. leta 1439. kardinala in višjega škofa Ludovika III., iz rodbine Scarampo Mezzarota, za patrijarha. Venetčanje so patrijarško okrožje imeli že faktično v svojej oblasti, in v pogodbi od 10. julija l. 1445. jim patrijarh tudi s pismom lastnino potrdi. Patrijarh je le imel jurisdikcio črez Oglej in 5000 zlatov pokojnine. Papež Nikolaj V. potrdi to pogodbo (1451), in tako tudi cesar Friderik IV. Država oglejskih patrijarhov je nehala, friulske dežele so prišle pod Venetčane, in primorsko okrožje pod Avstrijance. Baš pod patrijarhom Ludovikom in papežem Nikolajem V. podelil je cesar Friderik s pismom dto. Wienerneustadt, 25. januarja l. 1453. svojemu nekdanjemu kancelarju, takrat škofu sienskemu, Aeneju Sylviju Piccolomini, faro sv. Pankraca v Slovenjem Gradci.

Ta znameniti mož se je rodil 18. oktobra l. 1405. v vasi Corsignano. Piccolomini so bili nekdaž bogati grofi v sienskem okrožji, a takrat so že bili zelo obožali. Naš Aenea je bil dobro odgojen; izučil se je na sienskem vseučilišči, poskušil se kot belletrist in pesnik in se tudi dobro izuril v pravoslovnih znanostih. On se poda na crkveni zbor baselski, postane tam tajnik in zgodovinar zborov, in leta 1442. kancelar cesarja Friderika. Kot tajnik crkvenega zbora je sestavil znani poem: *Nymphilexis*. Kot Friderikov kancelar je spisal mnoge prav frivolne poesije in si je prizadeval, kolikor mogoče, dobrih praebend dobiti. Svojim bistrim duhom je prekosil vse dvorjanike. Cesar Friderik je zbiral okoli sebe najbogatejše plemiče štajerske, in na čelu vseh je stal Johannes Ungnad. Učeni niso ti gospodje bili, pa latinski tudi ne znali, a bili so jako oholi, ponosni in obistni, zato jih Aenea imenuje: „gospode štajerske modrosti, ki celi svet v Nemčiji iščejo,“ ali kakor nemški životopisec Aenejev latinski izrek prestavlja: „die Herren von der steirischen Weisheit, denen die ganze Welt in Deutschland liege“ (glej Aenejev spis: Frider. III. pag. 227, 335). Preje nego je Aenea postal škof v Sieni, bil je tudi škof v Trstu. Leta 1458. je bil izvoljen papežem in je prejel ime: Pius II.

Kot papež se je ves izpremenil in svojim nekdanjim prijateljem in tovarišem v raznih službah pisal: Aeneam rejcite, et Pium suscipite! —

Kot papež si je močno prizadeval rešiti krščanstvo iz turskega izesa. Postavil se je sam na čelo vojne proti Turkom, a ni našel podpore. Veliki trudi so pospešili njegovo smrt, umrl je 14. avgusta l. 1464.

Našel sem v farovškem arhivu privilegij višjega vojvode štajerskega Karola II., t. j. pismo, v katerem posname vojvoda od besede do besede privilegije cesarja Friderika, ki so v vojvodinem arhivu hranjeni bili. V tem pismu je dal cesar Friderik škofu ljubljanskemu kot lastniku

farne grajščine slovenje-graške, pravice lova in ribljenja na grajščinskih posestvih, civilno in kriminalno sodnijsko oblast izvzemši obsojenje na smrt, in sicer v istem obsegu, kakor je vse te pravice imel: „*unser getreuer andaehtiger Canzler Aeneas, Pfarrer in Windischgrätz*“. Aenea Sylvius ni pastiroval v svojej fari, marveč imel je svojega vikarja, a dobival dohodkov: „40.000 goldgulden“.* — On je ustanovil ljubljansko škofijo, zatrl samostan benediktinski v Gornjem gradu, in z imenjem tega samostana dotoval ljubljanske škofo. Pozneje so dobili tudi slovenje-graško faro sv. Pankraca ljubljanski škofje „*pro mensa et sustentatione*“, in si vzdržavali svoje vikarje.

Zdaj dobavlja ljubljanski škof iz praebende 84 gold. miznine (*mensale*). Slovenje-graško okrožje je prišlo pod jurisdikcijo ljubljanskega škofa. Patrijarha Ludovika III. naslednik je bil Ermolao Barbo (1491—1493), potem sami Venetčanje, in pri podelitvi je vladal največji nepotisem. Patrijarhi so imeli samo crkveno oblast. Pod cesarjem Maksimilijanom je prišlo l. 1544. patrijarštvo celoma pod oblast Avstrijancev, kakor tudi grofijstvo goriško, ker je zadnji grof goriški brez dedičev umrl. Cesarici Mariji Tereziji se je posrečilo z dovoljenjem papeža Benedikta XIV. leta 1751. (ravno 300 let po nehanji posvetnega vladarstva patrijarhov) patrijarštvo skinoti, in dve višji škofovski stolici, eno v Gorici, drugo v Vidmu ustanoviti.

Iz nekdanje „provincije Windischgratz“ ostale so pod goriškim škofom sv. Martin pri Slovenjem Gradci, sv. Miklavž pri Vodriši in sv. Janž pri Drauburgu; gornje-graški, braslovski, skalski in starotrški kommissariat pa pod ljubljanskim, tako tudi pištajnski kommissariat, dokler ni cesar Jožef vsega celjskega okraja postavil pod škofa lavantinskega.

Avstrijanski vladarji kot lastniki posestev in grajščin so Turen (Rottenthurm), Vodriš (Wiederdriess), Buchenstein, Waldek, Gallenhofen, Gradiše, Hartenstein, Amt Windischgratz itd. privatnim osebam deloma zastavili, deloma prodali, le farna grajščina (Pfarrherrschaft Altenmarkt) starotrška ostala je lastnina cerkve sv. Pankraca.

Tudi slavna rodbina plemenitašev slovenje-graških je izginola v onej dobi iz te okolice. Eno koleno Windischgratzov pa se je že leta 1299. bilo naselilo okoli Algersdorfa in Gradweina blizu nemškega Gradca, posedalo pozneje gradove Thal in Waldstein in se ohranilo do današnjega dne v kneževskeji časti. —

* Fara sama ni toliko nesla. Ti dohodki so izvirali iz zneskov grajščin nekdanje slovenje-graške provincije. Fara sv. Pankraca je nekdanj imela 800 oralov, zdaj ima župnik še 625 oralov zemljišča, pa tudi blizu tisoč gold. raznih davkov plačevati.

XXVI.

Dr. Augustinus Prygl, rector ecclesiae s. Pancratii in Windischgraz.

Vojvoda koroški Henrik, ki je od oglejskega patrijarha Ottobona dobil v fevd provincijo slovenje-graško, zastavil jo je l. 1316. Auffensteincem pod to pogodbo, da zopet popravijo porušeno trdnjavo. Auffensteinci niso izpolnili te pogodbe, in trdnjava je razpadala od leta do leta bolj in bolj. Leta 1363. je provincija Windischgraz postala fevd štajerskih vojvodov, ki so gradove te provincije davali v najem ali zalog, kakor jim je ravno kazalo. Patrijarh Marquard von Randeck (1365—1381) bil je slednji patrijarh, ki je še kot svetni vladar pokazoval politično samostalnost. Njegov naslednik Philipp de Alencon, vnuk neapolitanskega kralja, bil je že imenovan za administratorja ecclesiae Aquilejensis titulo Commendae od papeža Urbana VI. (1381—1387).

Leta 1445. so Venetčanje od ene strani, avstrijski vojvode od druge patrijarško državico razkosali, nehala je politična samostalnost patrijarštva, in gradove slovenje-graške provincije je začel posebej vojvoda štajerski in rimskonemški cesar Friderik III. zastavljati in prodavati (glej prejšnji članek). Isto je storil cesar Maksimilijan. On je dal slovenje-graško grajščino v zalog Francu Dietrichsteinskemu leta 1513., ker je bil cesarju 2270 gold. posodil.

Stanovališča na gradu in trdnjava so zmirom bolj in bolj razpadale, tako da je že leta 1495. cesar Maksimilijan, ko je po Štajerskem potoval in tudi v Slovenji Gradec prišel, zapovedal grajske razvaline odstraniti. Župniki staroslavne cerkve sv. Pankraca so še vedno stanovali na gradu poleg cerkve, a ko so se jela tudi njihova stanovališča podirati, odkazal je cesar Ferdinand pismom danem v Wienerneustadtu 10. okt. l. 1522. „kurio“ v Starem trgu župnikom za stanovališče.

V onej dobi najdemo kot župnika sv. Pankraca dr. Avgušтина Prygla, ki je bil, kakor poroča velenčeni zgodovinopisec lavantiuske škofije, g. I. Orožen, rojen v Laškem trgu, nekdanj župnik v Moravčah na Kranjskem, pozneje pri sv. Petru na Dunaji (po poročilu prof. dr. Bidermann-a).

Tega vrlega duhovnika je postavil nadvojvoda Ferdinand za „rectorja ecclesiae s. Pancratii in Windischgraz“. Župljani so dobili torej rojaka za dušnega pastirja, ki je znal s svojimi ovčicami govoriti in se z njimi sporazumevati. V srednjem veku niso župniki na Slovenskem čestokrat znali jezika svojih župljanov govoriti; Slovenci so dobavljali večkrat trde Lahe ali Nemce za župnike. Tako na primer nahajamo v Konjicah za župnika magistra Erharda iz passavske škofije, ktereja je

patrijarh Ludovik na praesentacio Reinprehta Freih. von Walsee potrdil, in leta 1445. je bil Johannes Wall, duhovnik iz mogunške (Mainz) škofije, kaplan oltarja sv. Andreja v Konjicah.

Naš Avguštin Prygl je bil priden mož. Ker so se bili župniki z grada preselili v Stari trg, bilo jim je tudi treba blizu farovža cerkve, kajti težavno je po zimi na grad v cerkev plaziti. On je torej začel zidati prifarno cerkev sv. Radegunde in jo je leta 1519. dokončal, kakor še zdaj ohranjena kamnata ploča sporočuje, ki ima napis:

Deo omnipotenti et Radegundae reginae Nitigiorum* praesidi, animabusque defunctorum expiandis Augustinus Prygl hujus parochiae pastor, ductu expensaque sua hanc cryptam, hoc aedis caput** exstrui dedi 1519.

Ker je še le leta 1522. postal župnik, bil je leta 1519. samo rector ecclesiae. Kakor drug napis na kamnatej ploči spričuje, bila je cerkev l. 1530. blagoslovljena, in sicer drugo nedeljo po velikej noči.

Ta častiti župnik je bil tudi izuren krasopisec. Spisal je „Proprium Missae S. S. Apost. Philippi et Jakobi“, in missale je sporočil podružnici sv. Filipa. Podpisal se je: „Augustinus Prygl, pastor in Windischgraez 1534.“ Ta proprium sem našel na dilah za — dimnikom!!

Takrat so bili burni časi. Svet je vznemirjevalo luterstvo in Turki. Že leta 1473. so Turki iz Koroškega v Slovenji Gradec prihruli, in leta 1529. so zopet divjali po tej lepej dolini. Kralj Ferdinand je 12. februarja l. 1536. sklical na Dunaji velik zbor, v katerem se je posvetovalo, kako bi se v okom prišlo turskim navalom. Med poslanci iz Štajerskega je bil tudi Seyfried von Windischgraez.

Tri Prešérnove polatinjene.

I.

Prešérnov motto poesijam:

„Sem dolgo úpal in se bál,
Slovó sem upu, stráhu dál;
Srcé je prazno, sréčno ní,
Nazáj si up in strah želi.“

* Nitigiorum je brez dvombe pogrešek kamnoseka in se ima glasiti Thuringiorum.

** Aug. Prygl je sezidal samo presbyterium; dokončal je čedno cerkev še le župnik J. A. Maren (1715—1732).

Metrum: $\bar{u} \text{ } \bar{u} \text{ } \bar{u} \text{ } \bar{u}$. Namesto $\bar{u} \text{ } \bar{u}$ sme stati $\bar{u} \text{ } \bar{u}$ in tudi $\bar{u} \text{ } \bar{u}$.

Latinski.

Tentus diu sum spe, metu,
Me spes, metus misit manu;
Cor nunc me inane non iuvat,
Jam spem, metum desiderat.

II.

„Kam?

Ko brez mirú okróg divjám,
Prijetlji prášajo me: kam?

Prášajte raj' oblák nebá,
Prášajte raji val morjá,

Kedár mogočni gospodár
Drvi jih semtertja vihár.

Oblák ne vé in val ne kam,
Kam nese me obúp, ne znam.

Samó to znam, samó to vem,
Da pred obličje nje ne smem,

In da ni mésta vrh zemljé,
Kjer bi pozábil to gorjé!“

Metrum kakor I.

Latinski.

Quonam?

Pacis quum egens circumferor,
„Tu quonam abis?“ interrogor.

Nubem rogate caelitem,
Undam rogate volubilem,

Quando magister eas potens
Turbo hue et hue agit furens.

Utque unda nescit, sic ego,
Me quo ferat defectio.

Solum hoc scio, hoc mihi cognitum,
Illam negare mihi aditum;

Terrasque lustró in irritum,
Fugiam hoc ut infortunium.

III.

„Pevcu.

Kdo zná
Noč temno razjásnit', ki tare duhá!

Kdo vé

Kragúlja odgnati, ki kljuje sreč
Od zora do mráka, od mráka do dné!

Kdo uči

Izbrisat' s spomina nekdanje dni,
Brezúp prihodnjih oduzét' spred oči,
Praznóti vbežáti, ki zdanje mori!

Kakó

Bit' hočeš poét in ti pretežkó
Je v prsih nosít' al' pekèl al' nebó!

Stanú

Se svójega spómni, trpi brez mirú! —

Metrum: $\bar{v} \mid \bar{v} \bar{v} \bar{v} \bar{v} \mid \bar{v} \mid \bar{v} \bar{v} \bar{v}$

Latinski.

Ad poetam.

Numquis

Mentem relevare queat tenebris!

Quis scit

Fugare volucrum, quae cor comedit,
Ex nocte diem nox donec recipit!

Callet

Oblivia numquis adferre animo! Et
Praesagia menti num quisquam adimet!
Nugas volitantes quisquam effugiet!

Vates

Qui vis fieri! At tu perferre graves
Vatis dubitas fors sortisque vices!

Memor

Tui ordinis, usque tortus patitor!

Janko Pajk.

Poročila o poljskej književnosti.

III.

Grof Aleksander Fredro (oče in sin).

V Zvonovem „slovenskem glasniku“ t. leta štev. 1. na str. 63. zapazil sem omembo: „Grof Aleksander Fredro, znani dramaturg poljski, napisal je spet dve novi igri in sicer dramatično sliko v verzih „Poginil je od glada“ in burko v jednom aktu „Smrt in žena“. — Iz tega naznanila nisem mogel ugoniti, kakšni dve igri si misli oni Zvonov poročevalec, a da tudi slovenski čitatelji ne morejo vedeti, kakšnega grofa Aleksandra Fredra (Fredro, ne Pedro je njegovo imé) si imajo misliti, sem popolnoma prepričan. Zakaj pod „znanim“ dramaturgom tega imena si gotovo vsak misli Aleksandra Fredra starega, slovečega spisovatelja dramatičnih iger, a če beremo dalje,

da je „spet dve novi igri napisal“, ne moremo njega v mislih imeti, ker je že davno umrl. Ako je tedaj govor o kakšnej po Fredru novo-spisanej igri, moramo misliti le na Janeza Aleksandra Fredra, sina pokojnikovega, ki sicer, posnemajoč svojega očeta, marljivo in s precejšnjim priznanjem dela na ravno istem slovstvenem polji, ali pa doseže slavo svojega očeta, česar se je po dozdanjih izdelkih težko nadejati, to pokaže še le prihodnost. Vendar o katerih igrah tega živečega dramaturga omenjeni poročevalci govorijo, če o njegovih poročih, tega tudi ugoniti ni mogoče, kajti med vsemi, ravno kar tiskanimi izdelki njegovimi se nobeden niti od daleč tako ne glasi. Da se torej slovenski čitatelji ne motijo, ako se o novotiskanih ali pa novopisanih igrah govorijo, ter da zamorejo pismene izdelke očetove od sinovih ločiti, hočem jim tukaj podati kratko črtico o življenji upokojenega Fredra, pristavljaje slovstveno njegovo zapuščino v najnovejšej izdaji; pri tem še navedem vse do zdaj priobčene pismene izdelke tú v Lvovu živečega Janeza Aleksandra Fredra (sina).

Grof Aleksander Fredro, rojen v Galiciji blizu mesta Jaroslava l. 1793., odgojeval se je do šestnajstega leta svoje starosti doma. V mladih letih ni nikdo v njem zapazil izvenrednih zmožnostij; on tudi ni bil živega temperamenta, marveč tih ter miren v svojem obnašanju, sličen v tem oziru slavnoznanemu francoskemu dramaturgu Molièru, ki mu je pozneje tudi v zgled služil. Ko je bil Fredro šestnajsto leto dovršil, podal se je v vojake pri poljskej vojski l. 1809. ter je njeno osodo prenašal do leta 1814. Prebil je vojske leta 1812., a potem so ga ujeli ter v Vilni v ječo vrgli. Iz verig oproščen pridružil se je v Draždanah Napoleonovej vojski ter se podal z njim v Pariz. Tukaj je imel priliko seznaniti se s razmerami francoskega gledišča, a komedije, ki jih je videl tam igrati, uplivalo so silno ná-nj ter njegovo naklonjenost k dramatičnim izdelkom posebno na to stran napotile. Kedar se je vrnil v svojo domovino, uselil se je v Lvovu. Iz društva, s katerim je bil v vsestranskej dotiki, jemal je snovi ter uzore za svoje dramatične proizvode. Različne napake ter slabosti društvenega ter zasebnega življenja so v njem podpihovala talent do pisanja komedij, a kar še je manjkalo, dovršil je slučaj. Kupil je namreč od nekega starovinarja vse komedije Molièrove, ktere je marljivo prebiral; a izobrazilvi se po njih ter ugladivši svoj čut za vsebino in obliko dramatičnih iger, prijel je po njih zgledu za pero ter pričel odslej očitno delati za gledališne odre v Lvovu, kjer se je igrala prva njegova komedija „Intryga na predce“ (Zvijaka na nagloma), pozneje predelana pod napisom „Nowy Don Kiszot“ — in v Varšavi, kamor se je sam podal leta 1819. s svojo veselo igro „Geldhab“. Ta-le se je tukaj igrala leta 1821. Od tega časa so se vsi Fredrovi dramatični izdelki, ki jih je zaporedoma spisoval, predstavljali bodi si v Varšavi, bodi si v Lvovu. Od leta 1835. sem obmolknol je visoko že cenjeni pisatelj in ni dajal svojih spisov več tiskati. Uzrok temu je bilo kritično nasprotovanje, ktero je priobčil Severyn Goszczynski v „Pamiętniku naukowym krakowskim“, očitajoč mu, da si prizadeva po neprimernem načinu kratkočasiti občinstvo. Ta čisto subjektivna obsodba ni bila nikakor ne izraz niti mnenja strokovnjakov niti občinstva sploh, a danes je ta kritika popolnoma od vseh zavržena. Zakaj zasluge Fredrove gledé poljskega gledišča so jako velike in ne samo na Poljskem, temveč tudi izven poljskih dežel visoko čislane. Ne more se sicer trditi, da so njegove dramatične igre sploh genialne, ali on je tako rekoč prvi, ki je pisal komedije posnete iz življenja ter odlikujoče se po izvrstnem znanstvu scenerije. On je vpeljal na oder resnične značaje, s katerih porabo slika jako živo ter predočuje jako plastično raznovrstne dogodke. Leta 1865. so v Lvovu visokočastitega pisatelja odlikovali s tem, da so mu poklonili v pripoznanje njegovih velikih zaslug na dramatičnem polji ter za povzdigo poljskega gledališnega odra „svetinjo za zasluge“.

Kedaj in kje so bili tiskani posamezni Fredrovi spisi, in ktere igre so bile na Dunaji v nemškem, v Pragi v českem, a v Zagrebu v hrvatskem jeziku predstavljane,

ne bodem tukaj omenjal, pridržujoč si o tem tedaj poročati, kedar mi čas in zdravje dovolita spisati pregled poljske slovesnosti za mile mi Slovence. Tukaj le navedem vsa dela tega v Lvovu zamrlega pisatelja. Ona so izšla na novo tiskana pod naslovom: Aleksander hrabia Fredro. Dzieła, tomów XIII. v 8°. Warszawa 1880. V zalogi Gebethnera in Wolffa. Cena celej izdaji je 30 gold. 50 nov. Vsebinska teh zvezkov je sledeča:

I. zvezek str. 283 s liko pisateljevo sodrzuje: Pan Geldhab, komedya we trzech aktach, wierszem. Cudzoziemczyzna, komedya we trzech aktach, wierszem. Damy i Huzary, komedya we trzech aktach, proza. Zrzędnosc i Przekora (slovenski bi se glasilo: Eden godrnja [krega], drug kljubuje), komedya w jednym akcie, wierszem.

II. zv. str. 274, sodrzuje: Mał i żona, komedya we trzech aktach, wierszem. Nowy Don Kiszot, czyli sto szalenstw, krotchwilu (saloigra) we trzech aktach, wierszem ze spiewkami. List, komedya w jednym akcie, wierszem. Pierwsza lepsza, komedya w jednym akcie, wierszem. Odludki i poeta, komedya w jednym akcie, wierszem.

III. zv. str. 330, sodrzuje: Przyjaciele, komedya w czterech aktach, wierszem. Gwałtu co się dzieje, komedya w trzech aktach, proza. Nikt mnie nie zna, komedya w jednym akcie, wierszem.

IV. zv. str. 374, sodrzuje: Śluby panienskie, komedya w pięciu aktach, wierszem. Pan Jowialski, komedya we czterech aktach, proza. Nocleg w Apeninach, operetka w jednym akcie.

V. zv. str. 323, sodrzuje: Ciotunia, komedya we trzech aktach, wierszem. Zemsta, komedya we czterech aktach, wierszem. Dozywocie, komedya we trzech aktach, wierszem.

VI. zv. str. 259, sodrzuje: Co tu kłopotu! komedya w czterech aktach, wierszem. Dwie bliźny, komedya w jednym akcie, proza. Koncert. Intermezzo w jednej scenie, proza. Rymond. Opera w trzech aktach. (Prizor wojnega pohoda nemških vitezov na poganską Litvę.) Obrona Olsztyna, obraz dramatyczny.

VII. zv. str. 317. Wielki człowiek do małych interesów. Komedya w pięciu aktach, proza. Pan Benet, komedya w jednym akcie, wierszem. Lita & Compagnie, komedya w jednym akcie, proza.

VIII. zv. str. 246. Wychowanka, komedya seryo w pięciu aktach, wierszem. Ostatnia wola, komedya w trzech aktach, proza. Jestem zabójcą, komedya w jednym akcie, proza.

IX. zv. str. 236. Godzien litości, komedya w trzech aktach, proza. Dyliżans, komedya w czterech aktach, proza. Z jakim się wdajesz, takim się stajesz. Przysłowie, proza.

X. zv. str. 290, Rewolwer, komedya w pięciu aktach, wierszem. Teraz, Szkic dramatyczny w jednym akcie, proza. Świeczka zgasa, jedna scena, proza. Brytan-bryś, dramatyczna bajeda w czterech aktach, wierszem. Ena najweselszich iger, w której le zveri igrajo, ki jih je ena in trideset; satirična vsebina nanaša se na čase zadnjega poljskega kralja Stanisława Avgusta.

XI. zv. str. 264, Trzy po trzy, prozaični spominki; in Zapiski starucha, zbirka moralno-filosofičnih sentenc starčka.

XII. zv. sodrzuje na 245 straneh mešane poesije, med kterimi je „Szevc i diabel“ (črevljar in hudič) posebno zabavna, in jako mikavno z velikim dovtipom pisano novelo „Nieszczęścia najszcześliwszego męża“ (nesreče najsrečnejšega moža).

XIII. zv. str. 247, sodrzuje mešane poesije in „Dziennik wygnanca“, proza.

Kar se pa tiče veselih iger sina ravno kar omenjenega spisovatelja, izšle so one pod naslovom: Komedye Jana Aleksandra hrabiego Fredry. IV tomy, 12°. Warszawa 1880/81. Nakład Gebethnera i Wolffa. Cena 6 gld.

I. zvezek, str. 271, s sliko pisateljevo sodržuje: Przed śniadaniem. — Drzemka Pana Prospera. — Piosnka Wujaszka. — Poznaj nim pokochasz.

II. zv. str. 343. Posażna jedynaczka. — Mentor. — Consilium facultatis.

III. zv. str. 313. Obce zywioly. — Kalosze. — Trzy domina.

IV. zv. str. 345. Wielkie bractwo. — Ubogi czy hogaty? — Próba przedstawienia amatorskiego.

Iz tega sestavljenja vidijo čitatelji, da ni v zbirki vseh spisov Fredra (očeta) takšne igre, o kakoršnej gore omenjeni poročevalec govori, ali ni je tudi med igrami Fredrovega sina. Ne more tedaj biti govora o spet napisanej igri „od glada je umrl“, zakaj takšne igre sploh ni. Vendar našla se je med zapuščino Fredrovo burka, ktera se je predstavljala enkrat na tukajšnjem glediščem odru s precej malim uspehom, in se glasi: „Głodem wzięty“, kar pomeni po gladu vzet ali pa pridobljen; kajti nje vsebina je ta: lačen in boren literat pozna dom bogataša, ki ima precej staro in tudi po lepoti nikakor ne odlikujočo se hčer. Tá-le bi rada dobila moža, ali nobeden se jej ne dá ujeti. H koncu se jej posreči, da doseže, po čemer je davno že hrepenela, ter pridobi onega gladnega literata, ki se na ta način otme gladi ali nikakor od glada ne umrje. O drugej ravno tam omenjenej igri pa nisem mogel nikjer kaj zvedeti.

Slednjič še omenjam, da je ime grofa Fredry (tako se glasi gen. v poljskem) tako združeno z novejšo poljsko literaturo, da ni nobenega več ali manj izobraženega človeka med poljskim narodom, ki bi ga ne poznal. A če bi ga v Lvovu na pr. kdo iz najnižjega ljudstva po njegovih dramatičnih delih ne poznal, pozna ga vsaj po imenu jako obiskane ulice, ktera nosi njegovo ime, češ da se zove: „Ulica Fredry“; pri njej se nahaja krasen vrt in jako lepo poslopje, v katerem prebiva zdaj Fredro (sin).

V Lvovu dne 15. januarja 1882.

Jož. Ogórek.

Poročila o hrvatskej književnosti.

Spisuje J. Steklasa.

III.

1. Rad jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Knjiga LIX. U Zagrebu 1881.

Sadržaj: 1. Studije o hrvatskom akcentu. Od A. Pavića. 2. Prvovjenčani vladaoei Bugara, Hrvata i Srba, i njihove krune. Od J. Kukuljevića Sakcinskoga. III. 3. Nje-koliko staroslavenskih i hrvatskih knjiga što pisanih, što tiskanih glagolicom, kojim se u skorašnje doba u trag ušlo. Od Iv. Brčića. 4. Šćepan Ljubiša kao pisac. Od Adolfa Vebera. 5. K. Grot i T. Florinskij o Konstantinu bagrenorodnom. Od dr. Fr. Račkoga. 6. Svečana sjednica jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 25. studenoga 1881.: I. Besjeda predsjednika dr. Fr. Račkoga. II. Izvještaj tajnika dr. P. Matkovića. 7. Darovane knjige.

V prvej razpravi je zbral A. Pavić vse, kar se je do zdaj pisalo o hrvatskem akcentu. Uporabil je študije Miklošičeve, Vukove, Daničićeve, A. Mažuraničeve ter P. Budmanijeve. Za hrvatskega, pa tudi za slovenskega filologa je ta razprava prav zanimiva in prikladna, ker najde v njej vse, kar treba o akcentu vedeti. — O drugej razpravi sem že izpregovoril. — Razprava Brčićeva se tiče večidel staroslovenske literature. — Veber je v svojej razpravi o Šćepanu Ljubiši kot piscu izrekel svoje mnenje, da je njegova prosa zares klasična, vendar se pa ne sme tako močno radi originalnosti njegove hvaliti, kakor ga nekteri hvalijo. Tukaj se govori največ o njegovih: „Pripovijestih crnogorskih i primorskih Šćepana Mitrova Ljubiše“ 1875. — Posebno zanimiv pa je v tej knjigi odgovor Račkijev ruskima učenjakomā K. Grotu in T. Florinskemu o verodostojnosti Konstantina bagrorojenega. Konstantin Grot je oponesel namreč Račkemu

v Archivu für slavische Philologie (Berlin 1881. Bd. V.) str. 390-7, da ni izdal kritično v svojih „Documenta croatica“... Konstantina bagrorojenega, nego da je izpustil mnogo, česar bi ne bil smel v take važnem delu storiti. Rački mu odgovarja popolnoma temeljito, da je on v svojem delu samo ono upotrebil, kar se tiče hrvatske povesti, ali da ni prevzel kritičnega izdanja Konstantinovihi del, kar bi bilo seveda prav potrebno. Dalje odgovarja Rački Grotu in Florinskemu na njune razprave o Konstantinu, da verajeta preveč temu piscu in da se nepotrebno borita za verodostojnost njegovo, kajti Konstantin je v svojih delih polen protislovij. In če Grot in Florinski nazivljeta Račkoga in druge učenjake, ki vsega Konstantinu ne verujejo, zastopnike „skeptične šole“, dokazal je Rački, da nimata prav, vzlasti ne, kar se tiče naseljenja Hrvatov in Srbov v današnje zemlje. Račkijevi dokazi so tako temeljiti in njegovo poznavanje Konstantinovihi spisov tako obširno, da se more on v tem vprašanji smatrati za auktoriteto. —

2. Rad: knjiga LX.

Sadržaj: 1. „Prinos k naglasu u novoslavenskom jeziku od M. Valjavca.“ To je četrto nadaljevanje te razprave, ki razpravlja o naglasu v substantivih ženskega spola. 2. „Studije iz pučkoga vjerovanja i pričanja u Hrvata i Srba od T. Maretića.“ Ta razprava je jako zanimiva ter bi mogla kojega slovenskega jezikoslovca probuditi, da tudi o Slovencih tako študijo napiše. 3. „Slika boga oca u starokršćanskoj umjetnosti.“ Tukaj prof. Kršnjavi dokazuje iz crkvene archaeologije, da se slika Boga očeta nahaja že v IV., a ne kakor neki drugi archaeologi trdijo, še le v XII. veku.

3. Za zgodovino južnih Slovanov jako važne zbirke: Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium“ je izšla XII. knjiga. V njej nastavlja S. Ljubčić „listine o odnošajih izmedju južnoga Slavenstva i mletačke republike, kterih se nahaja 234 za l. 1412—1420. Iz teh listin se vidi, kako so Benečanje počasi zavladali v dalmatinskem in arbanaškem primorju, upotrebivši lepo priliko borbe med južnimi Slovani in Turki.

4. Nekrolog A. A. Kotljarevskoga, glasovitega ruskega slaviste od dr. Fr. Račkoga.

V bodoče se bode Rad jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti delil na dva odseka ter se tudi tako izdajal. En zvezek bo obsegal filološke-historične in filosofočno-juridične, drugi pa matematično-prirodoslovne razprave. Tako je izšel I. zvezek LXI. knjige s sledečim sadržajem: 1. Geološka opažanja u zapadnoj Bosni od dr. Pilara. 2. Vlastitosti nekih trojina točaka na eisoidi od dr. Zahradnika, in 3. K sudbenolučbenom dokazivanju arsena od dr. Janečka.

Drobnosti.

Latinsko-slovenski slovník za tretji in četrti gymnasijski razred izdelan po latinsko-nemškem J. A. Rožek-a. V Ljubljani. Tiskala in založila Ig. v. Kleinmayr & Fed. Bamberg. 1882. Str. 446 v mal. 8°. Velja 2 gld. 50 nove. — Ta slovník je tako urejen, da služi tolmačenju onih latinskih pisateljev in proizvodov, ki se prebirajo navadno v tretjem in četrtim razredu. Spisal se je na podlagi Rožekovega latinsko-nemškega slovníka četrte izdaje, kajti prevod se takov slovník prav za prav ne more imenovati, in tudi besedje je v slovenskem slovníku nekoliko pomnoženo, ker so se sprejele vá-nj besede nove, mnogo izpremenjene izdaje E. Hoffmannove „Historiae antiquae“. Slovník so izdelavali gg. prof. V. Kermavner (A, B, E, M. Pleteršnik (C, D, M), M. Vodušek (F-I), Fr. Wiesthaler (N-Q) in Fr. Žakelj (R-Z). Pri vsem tem je pa knjiga vendar enotna v pisavi in tudi več ali manj v izrazih. Ves slovenski narod pa mora imenovanim pisateljem zato hvaležen biti, da so prevzeli to trudapolno, da mučno delo ter pokazali, da si morejo Slovenci učnih knjig, ako je treba, tudi v kratkem pripraviti.

Vadbe v skladnji latinski. Prvi del za tretji gimnasijski razred. Sostavil prof. V. Kermavner. V Ljubljani. Tiskala in založila Ig. v. Kleinmayr & Fed. Bamberg 1882. Str. 133. v 8°. Veljâ 80 novc. — Knjiga obsega slovenske vadbe za lat. sklonovje, kakor se ono uči v tretjem gymn. razredu. Na str. 1-76. nahajamo vadbe za posamezne sklone, od str. 77-83. zglede za skladne posebnosti adjectivne in pronominalne, in od str. 83-88. pa skupne odstavke za ponavljanje vsega sklonovja. Na konci sledi od str. 89-133. slovensko-latinski slovník, ki v teh vadbah nahajajoče se besede tolmači. Tvarino je pisatelj razdelil po K. Schmidt-ovej lat. slovnicí, a nad vsakim oddelkom je tudi dotična mesta iz lat. slovnic Ladis. Hrovata navedel, da lahko učenci potrebna slovniška pravila v njej poiščejo. Pisatelj je jako dobro učinil, da je zgledov v precej obilnem številu podal. Slovincem pa je s to knjigo veliko uslugo storil, kajti ona je prvi takov poskus in zdaj za nas neobhodno potrebna; zato je mu tukaj za njegov trud hvalo izrekamo.

Zemljepis za prvi razred srednjih šol. Spisal Janez Jesenko, prof. pri c. kr. gimnaziji v Trstu. V Ljubljani. Natisnila „Narodna tiskarna“. Založil J. Jesenko. 1882. Str. 116 v 8°. Cena 45 novc. — Znani in delavni naš pisatelj, prof. J. Jesenko, obogatil je zopet naše šolsko slovstvo z novo lično knjigo, o kateri upamo da se bode kot jako pripravna učna knjiga za gymn. skazala. Pisateljevo mnogoletno uspešno delovanje nam je porok zato. Knjiga je največje podpore vredna, in vsem je gorko priporočamo.

Domovinoslovje. Za slovenske ljudske šole. Spisal J. L. Drugi, popravljeni natis z 2 zemljevidoma. 1882. Natisnil in založil Ivan Leon v Mariboru. Str. 31 v 8°. Veljâ 20 novc. — To knjižico je spisal marljivi g. Ivan Lapajne, in kakor nje tretja izdaja spričuje, je knjiga dober pripomoček pri poduku domačega zemljepisa in zgodovine v ljudski šoli; zato je bode učiteljem dobro služila.

Sreča v Nesreči, ali popisovanje čudne zgodbe dveh dvojčkov. Poučenje starim in mladim, ubožnim in bogatim. Spisal in na svet' obo dal Janez Cigler, župnik pri sv. Tilnu v Višnjigori. (Drugi popravljen natis). V Ljubljani. Založil in izdal Ivan Tomšič. 1882. Str. 145, v mal. 8°. — To knjigo Ciglerjevo, prvič l. 1836. natisneno, dal je v vkusnej obliki na svetlo g. Ivan Tomšič, zaslužen urednik „Vrtče“ in izdajatelj „Knjižnice slov. mladini“. Da se je pri naši mladini g. izdajatelj s to knjigo jako prikupil, pritrdi mi vsak, kdor jo je čital. Knjiga je vredna, da se širi po vsem Slovenskem in daje mladini šolske v darilo. V predgovoru se omenja, da je spisal župnik Janez Cigler (rojen v Vódmotu pod Ljubljano dne 7. maja, l. 1792, umrl dne 11. apr. l. 1869. v Višnjigori) razven te Svetinove povesti in nekaj molitvenikov tudi „Življenje sv. Heme“, „Deteljico ali življenje treh kranjskih bratov francoskih soldatov“ (1863), in „Kortonio, koroško deklico“, katero je izdala družba sv. Mohorja l. 1866. Jezik v povesti je lep in lahko razumljiv, le tam pa tam se je včasih kaj izpregledalo. Knjižica, katero vsem jako priporočamo, veljâ vezana mehko 40 novc., trdo 45 novc., krasno 60 novc. (po pošti 5 novc. več).

Slovenisches Sprach- und Uebungsbuch. Nebst Chrestomathie und slovenisch-deutschem und deutsch-slovenischem Wörterverzeichnis. Für den ersten Unterricht bearbeitet von Dr. Jakob Sket, k. k. Professor am Staats-Obergymnasium zu Klagenfurt. Zweite, durchgesehene Auflage. Klagenfurt, 1882. Druck und Verlag der St. Hermagoras-Buchdruckerei. Str. 304 v 8°. Veljâ 1 gold. 30 novc. — Druga izdaja se le v tem od prve razločuje, da sem v njej vsako besedo v lekcijah in v slovensko-nemškem rečniku s posebnim naglasom označil; v berilu so le zadnji slogi z naglasi zaznamovani. Pri naglaševanju sem na podlagi svojega domačega, vzhodnoštajerskega narečja razločeval kratke in dolge sloge; kratke sem izražal s težcem (gravis) ^, dolge pa z ostrecem (acutus) ˇ ali s strešico ^̂. Pri dolgih samoglasnikih sem le ravni in kipeči naglas zaznamoval, prvega s strešico, drugega z ostrecem, a na padni (sin-

kend) naglas se še v tej izdaji nisem oziral, akoravno ga tudi v našem govoru razločujemo. Znano je, da se naglaševanje vzhodne slovensčine gledé dolžine in kračine čestokrat od one na zahodu razločuje, ali zato se pa do dobra s srbsko-hrvatskim jezikom ujema, kar hočem prilično o svojem narečji obširnejše dokazati. Kdor to premisli, ne bode naglaševanja v tej knjigi obsojal. Svoje kollege in vse one, ki po tej knjigi podučujejo, pa presrečno prosim, naj mi blagovolijo pomanjkljivosti, ki bi se v slovniških pravilih, berilu ali v metodi nahajale, naznaniti, da postane knjiga v bodoče pripravnejša.

Sket.

Uskokl. Najnovejšo razpravo o Uskokih beremo v Fr. Schu mi jevem „Archiv-u für Heimatkunde“ v 9. in 10. poli, str. 129-154. Spisal jo je nemški učenjak prof. dr. H. J. Bidermann, kateri je itak že čitateljem našega lista dobro znan, na podlagi raznih starih listin z njemu navadno temeljitostjo. Za to razpravo smo g. pisatelju, kakor izdajatelju lista jako hvaležni.

Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Na svijet izdaje jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, obradjuje Dj. Daničić. Dio I. A - češulja. V Zagrebu 1880-1882. U knjižarnici Lavoslava Hartmana na prodaju. Tisak Dioničke tiskare. Str. 960, vel. leks 8°. Velj. 12 gold. — Tako je naslov monumentalnemu delu, ktero izdaje jugoslavenska akademija, a ureduje in izdeluje znani jugoslovanski učenjak Dj. Daničić. Ta rečnik dela čast ne samo akademiji jugoslavenske, temveč vsem jugoslovanskim in slovanskim narodom sploh, kajti on je znak prave učenjaške vztrajnosti in delavnosti, s ktero se morajo le veliki narodi popašati. Da si more čitatelj, ki bi ne bil tega dela še v rokah imel, malo predočiti imenovanega rečnika ogromni jezikov zaklad in obširno, natanko obdelovanje vsake posamezne besede, omenimo, da obsegajo besede od A do češulja v I. delu celih, malo in tesno tiskanih 960 strani, dočim jim je v Vukovem rečniku le 67 strani odločenih. Vsaka stran se deli v dva stolpca (kolumni), in vsak šteje po 74 vrst. Nekatere besede so tako na drobno popisane, da se razprave o njih skoro nikakor od monografij ne razločujejo; tako obsega na pr. členica a 53 stolpcev, členica a k o 27, beseda biti (bodem) 60, biti (bijem) 8, B o g 15 $\frac{1}{2}$; obširno so se tudi razpravljale besede: besjeda, bitje, boj, bojati se, bolji, braniti, briga, broj, brojiti, brz, crn, čas, čast z izpeljavimi vred itd. Pri vsakej besedi nahajamo nje celo zgodovino. Zasleduje se namreč vsaka beseda od prvega prikazka v srbsko-hrvatskem slovstvu do novejšega časa; pové se natanko, v katerih srbsko-hrvatskih spomenikih se ona prvokrat čita, v katerih rečnikih se zopet ali na novo nahaja, in v katerih slovstvenih proizvodih in kako se v njih gledé pomena in oblike uporablja. Nazaj črez meje in starost srbsko-hrvatskega slovstva se besede ne preiskujejo in njih oblike na pr. v staroslovenskem ali v drugem arjeoevropskem jeziku ne navajajo, pač pa beremo pri domačih besedah prvotni njih koren v arjeoevropskem prajeziku, pri tujkah pa oblike in jezik, od koder so izposojene. Glavni pomen besed se tolmači z latinščino. Pri jezikovnem zakladu se je oziralo na čakavščino in štokavščino, malo pa (in to večidel le po rečnikih) na kajkavščino, če se tudi ona po velikem delu provincijalne Hrvatske govori. Zatorej bi bilo mislim dobro, da bi se pri sestavljanji in izdelovanji našega slovensko-nemškega rečnika gledalo na ves kajkavski jezikov zaklad; tako bi se to, kar v hrvatsko-srbskem rečniku manjka, v slovenskem dopolnilo. Da se pa iz tega rečnika vsak uči, občudovati bogastvo srbsko-hrvatskega jezika in da bodedo iz tega dela zajemali mi, kakor naši potomci v poznejših stoletjih, nam ni treba omenjati, le želeti je, da bi ga Slovenci pridno prebirali in se iz njega učili, kako se naj piše v pravem slovensko-slovanskem duhu. Slovenski zavodi, knjižnice itd. bi pa naj ne zamujali, prisvojiti si delo, ki je na čast in korist vsemu slovanskemu narodu!

S.